

Barn som medforskare av matlandskap

Del 1: Medforskning

Helene Brembeck, Barbro Johansson, Kerstin Bergström,
Lena Jonsson, Eva Ossiansson, Helena Shanahan och Sandra Hillén

CFK-RAPPORT

2010:01

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Centrum för konsumtionsvetenskap
Handelshögskolan vid Göteborgs universitet
Box 606
405 30 Göteborg

e-post: cfk@cfk.gu.se
www.cfk.gu.se

ISSN 1653-7491

Förord

Projektet Barn som medforskare av matlandskap har bedrivits vid Centrum för konsumtionsvetenskap, CFK, Göteborgs universitet åren 2008-2010 med stöd av Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande, Formas. Inom projektet har vi utarbetat en särskild metod för att arbeta med barn som medforskare och meddesigners. Denna metod redovisar vi i två rapporter, en om medforskning och en om meddesign. Detta är rapporten om medforskning.

Vi vill rikta ett varmt tack till elever och personal på Skinnefjällsskolan i Mölnlycke för att ni ville vara med oss i projektet och för det goda bemötande och all hjälp vi fått. Stort tack också till vår referensgrupp, Pia Christensen, Staffan Mårild och Kerstin Rudman, som gett oss mycket stöd och inspiration, samt till Viveka Berggren Torell för kloka synpunkter på vårt slutmanus.

Innehåll

Inledning.....	2
Medforskning.....	6
Så gjorde vi	14
Att arbeta med barn som medforskare.....	31
Medforskarnas matlandskap	41
Slutsatser	46
Sammanfattning	50
Litteratur	55

Inledning

Denna rapport handlar om barn som medforskare. Den redovisar den metod vi arbetat efter och de erfarenheter vi gjort i projektet Barn som medforskare av matlandskap, BAMB. Just vårt projekt handlade om barn och mat, men vi är övertygade om att metoden är användbar i alla sammanhang som involverar barn i utvecklings- och förändringsprocesser. BAMB har varit ett seriöst försök att involvera barn inte bara som medforskare utan också som meddesigners, vilket redovisas i en kommande CFK-rapport. Att ta med barn i forskningsprocessen är undantag snarare än regel i barndomsforskning. Än ovanligare är det inom fältet mat och hälsa, som domineras av kvantitativa studier, vilka med folkhälsovetenskapliga eller kostvetenskapliga utgångspunkter försöker följa, mäta effekterna av och utvärdera olika interventioner riktade mot barn. På senare år har dessa studier ofta inriktats mot att introducera hälsosammare matvanor och mer fysisk aktivitet. Vi ville emellertid inte forska *om* barn utan *med* dem. Vår utgångspunkt har varit barnen och deras intressefokus och frågeställningar. Vad är intressant för dem? Vad har de för kunskaper och vad är de nyfikna på att få veta mer om? Hur tar de reda på mer om det de är intresserade av? Hur sammanställer och presenterar de sin forskning? Hur föreslår och visualiserar de förändringar? Kan barns forskning göra skillnad? För dem? För samhället? Detta metodiska angreppssätt innebär också med nödvändighet en kritik av gängse uppifrån-och-ner-modeller för interventioner riktade mot barn.

Hälsopromotion – empowerment

Mat är en viktig del i att skapa och upprätthålla hälsa och inkluderar fysiska, psykiska och sociala aspekter. Enligt Livsmedelsverket är hälsosam mat sund¹ och näringsriktig samtidigt som den ser god ut, är välsmakande och tilltalande för den som äter. I princip alla matvaror är enligt Livsmedelsverket nyttiga, förutsatt att de kombineras på fysiologiskt bra sätt. Det finns också mat som är mindre nyttig om man i stor utsträckning lever på den, till exempel sötsaker och snacks, s.k. pseudomat². Sådan mat bör man endast äta i mycket små mängder. Livsmedelsverket rekommenderar också att man äter mat flera gånger varje dag och med variation, så att lagom mängd energi och många näringsämnen ingår i det man stoppar i sig³.

¹ Sund innebär säker och hygieniskt väl hanterad mat.

² Pseudomat (Winson 2004) eller utrymmesmat innehåller mycket socker och mättat fett. Exempel är söta eller alkoholhaltiga drycker som läsk, saft, öl och vin, söta och feta bakverk, godis och glass.

³ Källa: Livsmedelsverket (2009). Mat och näring. Hämtad 2009-11-26 från <http://www.slv.se/sv/grupp1/Mat-och-naring/>

Vårt projekt har rört mat och hälsa och gränsar därmed till det stora och spännande området hälsopromotion. Vi sympatiserar med den syn på hälsopromotion som framförs i Ottawa Charter för Health Promotion (WHO 1986:1) och som innebär en process som möjliggör för människor att öka kontrollen över och förbättra sin hälsa. Hälsopromotion är i denna definition nära lierat med *empowerment*, som handlar om att ge mer makt åt människor (i vårt fall barn) i frågor som har med hälsa att göra. Hälsa uppfattas ur detta perspektiv som en resurs i vardagen, vilken hjälper individer och grupper att förverkliga ambitioner, tillfredsställa behov och att förändra och hantera vardagsmiljön.

Att agera för hälsofrämjande miljöer innebär att betona människors egna möjligheter att hantera situationer. Hälsostödjande arbete anses ofta förutsätta att människor deltar och därigenom utvecklar kompetenser och självförtroende vad gäller den egna hälsan. Delaktighet anses också öka möjligheten för s.k. svaga grupper (som barn) att få kontroll över beslut och agerande som påverkar deras hälsa (Nutbeam 1998:363). Men som sociologen Peter Korp påpekar, diskuteras sällan begreppet deltagande och vad ett genuint deltagande egentligen innebär inom det hälsopromotiva området, särskilt inte i relation till barn (Korp 2004). Vi tror därför att teorier och metoder om barn som medforskare är viktiga komplement till existerande modeller för hälsopromotivt arbete, så som dessa beskrivs av t.ex. Naidoo & Willis (2000).

BAMM ligger således nära flera viktiga aspekter av hälsopromotion: barns deltagande, empowerment och att skapa stödjande miljöer. Vår studie hör emellertid primärt varken hemma inom folkhälsovetenskap, nutrition eller hälsopromotion, även om vi hoppas kunna bidra även till dessa inriktningar. Snarare ligger den i korsningen mellan tre andra forskningsfält: barn som medforskare, barn som meddesigners och teorier om mat och matlandskap.

Matlandskap

Begreppet matlandskap syftar i vårt projekt på de platser där barn möter mat och budskap om mat i sin vardag. Vi har använt det som ett sätt att ta ett helhetligt grepp på barns matverkligheter och de olika "matmiljöer", där barn vistas under en dag.

Att tänka i termer av "landskap" (eng. "scapes") introducerades av antropologen Arjun Appadurai i boken "Modernity at Large" (1996). Han använde det för att lyfta fram globaliseringen i vår tid och det faktum att många fenomen finns på många olika platser i vår vardag, men också lite varstans i världen. Internet finns överallt, medierapporteringen av stora händelser skiljer sig inte så mycket åt världen över. Tillämpningen på matområdet ter sig tämligen självklar. Här kan man lyfta fram det globala matlandskap där mat produceras och konsumeras och där föreställningar, praktiker och ideal om mat och ätande blir till. Svenska barn är i

högsta grad delaktiga i dessa globala processer. Barnprogram, barnkläder, leksaker och livsmedel färdas runt världen och finns som delar av många barns lokala verkligheter, inte bara i form av bilder på tv eller i reklamblad, utan också i materiell form, i affärer, på matbordet och i barnkamrar. I bakgrunden finns formgivare, fabriker och transporter kors och tvärs över jordklotet, kanske rent av andra barn i något annat land som odlat eller tillverkat just de produkter som hamnar hos ett svenskt barn.

I forskningslitteraturen dyker begreppet matlandskap (eng. *foodscape*) upp i början av 2000-talet, ofta använt av antropologer och geografer för att studera matens och ätandets rumsliga utbredning. Restauranger som markeras på en karta kan framträda som innerstadens eller vägkantens *foodscape* (Shanahan m.fl. 2003). Torbjörn Bildtgård (2009) använder begreppet "mental *foodscape*" för att diskutera sina informanternas svar på frågan vart i världen de skulle resa för att äta gott respektive vilka platser de, av samma orsak, skulle undvika. Ur en politisk ekonomisk synvinkel använder Anthony Winson begreppet för att beteckna "den mångfald av platser där mat visas upp till försäljning och där den också kan konsumeras". Betonningen ligger på snabbköp och massexponeringen av vad Winson kallar pseudomat, mat med högt energiinnehåll men lågt näringsinnehåll, vad som också kallas utfyllnadsmat eller skräpmat. Snabbköpens matlandskap formligen koloniserar av pseudomat, hävdar han (Winson 2004). En liten annorlunda tolkning av matlandskap, som inspirerat oss mycket, gör Rick Dolphijn (2004). Med utgångspunkt hos den franska filosofen Gilles Deleuze hävdar han att *foodscape* inte är landskap i vardaglig bemärkelse, något som ligger därute redo att beträdas. Istället blir matlandskap till allteftersom vi rör oss i det. Det är i mötet med maten vi blir till som ätare och livsmedlen blir till mat.

Vår användning av begreppet matlandskap som de platser där barn möter mat och ätande i sin vardag, har varit en handfast och konkret tillämpning som både barn och vuxna har haft lätt att ta till sig. Det är det sätt på vilket vi använder begreppet i den här rapporten. De mer teoretiska tillämpningarna av begreppet med utgångspunkt i Dolphijns resonemang redovisar vi i separata artiklar (Brembeck et al kommande; Brembeck & Johansson kommande; Bergström, Brembeck, Jonsson & Shanahan kommande).

Tvärvetenskap

Vårt projekt har varit ett konkret exempel på ett tvärvetenskapligt arbetssätt. Detta är något som ofta hyllas, men som sällan omsätts i praktisk handling. I projektet har ingått åtta forskare från ämnena etnologi, företagsekonomi och MHM (mat, hälsa och miljö) vid Göteborgs universitet samt forskare och studenter från Avdelning Design vid Chalmers, alla med CFK som gemensam bas. Utan den samlade kunskap och de specialkompetenser som funnits i gruppen hade inte projektet kunnat genomföras på det sätt det gjordes. Vi har gemensamt samlat in

och delat allt forskningsmaterial och vi har haft många och ingående diskussioner om projektets uppläggning, materialets bearbetning och gemensamma analysstrategier. Att bli en sammansvetsad tvärvetenskaplig forskningsgrupp tar sin tid. Vår grupp har i olika konstellationer arbetat tillsammans i flera år i projekt nära människors vardag, där en viss typ av medforskande ingått (t. ex. Brembeck et al 2010) och som även i vissa fall involverat barn (Johansson et al 2006). Allt detta har underlättat. Detta innebär inte att inte en ensam praktiker eller forskare skulle kunna arbeta med barn som medforskare. Men vill man jobba med en större grupp barn och följa deras olika intressen, är det en nödvändighet att vara många och ha olika kompletterande kompetenser.

Rapportens uppläggning

I den text som följer presenterar vi först medforskning: de metoder som diskuteras i vetenskapliga sammanhang och den teoretiska bakgrunden i en särskild syn på barn och deras kompetenser. Därefter följer en redovisning av forskningsprocessen i BAMB, som vi kryddat med beskrivningar från fältet och barnens reaktioner. Sedan lyfter vi medforskandet igen och reflekterar över vårt projekt ur det perspektivet, funderar på vad som fungerade och inte och varför och återknyter till teorier om barndom och empowerment. Projektet har också gett oss kunskaper om barnens matlandskap, vilka redovisas i det följande kapitlet. Avslutningsvis ger vi några råd till andra som vill prova på att arbeta med barn som medforskare.

Medforskning

Barndomssyn

Barndomsforskarna Pia Christensen och Allison James har identifierat fyra sätt att betrakta barn och barndom i forskningen: *barn som objekt*, *barn som subjekt*, *barn som sociala aktörer* och *barn som medforskare* (Christensen & James 2000). Det mest traditionella och än så länge vanligaste perspektivet, särskilt inom forskning om mat och hälsa, är att betrakta barn som *objekt*, som är utsatta för andras agerande. Grunden är en syn på barn som beroende. Deras liv och välfärd studeras därför ur vuxenperspektiv med hjälp av information från föräldrar, lärare och andra som är involverade i omvårdnaden av barnen, alternativt med hjälp av längd-, vikt-, kost- och andra data som samlats in av vuxna. I bakgrunden ligger ofta en genuin, om än paternalistisk, önskan om att beskydda barnen, som ses som i grunden inkompetenta och sårbara. Det är en syn på barn som ”becomings”, ännu inte färdiga människor, i behov av vuxnas omsorg och fostran (Qvortrup 1994, Johansson 2005).

Vid sidan av denna forskningsinriktning finns en inriktning, som utgår från barn som ”beings”, som subjekt med egna önskningar, tankar och livsvärldar. I många fall tenderar barn då att bli essentialiserade till invånare i egna världar avskilda från de vuxnas. Barn ses som värdefulla men annorlunda. Inriktningen Childhood Studies är på många sätt en utveckling av denna inriktning. Barn ses här inte längre bara som subjekt, utan som sociala aktörer i egen rätt, som agerar, tar del i, förändrar och förändras av socio-kulturella processer i den värld de lever. Barndom är ingen universell erfarenhet utan olika barns barndomar gestaltas på skilda sätt beroende på tid, plats och social miljö (se t.ex. Prout & James 1990, Thorne 1993, Corsaro 1997). Idén om det aktiva barnet banade väg för en syn på barn som kompetenta, robusta individer som kan ta vara på sig själva, en syn som dominerat samhällsvetenskaplig barndomsforskning i Norden under de senaste decennierna (Brembeck, Johansson & Kampmann 2004). Analytiskt uppfattas barn inte längre enbart som delar av familj, skola eller andra institutioner, vilka barn traditionellt har setts som beroende av, utan också som självständiga individer, som sociala aktörer.

Medforskare

Ur perspektivet barn som sociala aktörer har synsättet på barn som aktiva deltagare, *medforskare*, i forskningsprocessen utvecklats (Alderson 2000). Detta perspektiv har stöd i FN:s konvention om barnets rättigheter, särskilt de artiklar, som betonar barns rätt till deltagande. Barnkonventionen understryker att alla aktiviteter som påverkar barns liv (inklusive forskning) måste bygga på ett synsätt på barn som medmänniskor och aktiva medborgare (Powell & Smith 2009).

Konventionen framför idén om att barn skall vara involverade, informerade, konsulterade och hörda. Men barns rätt till deltagande kan också problematiseras och ifrågasättas. I vems eller vilkas intresse uppmuntras barn och unga att delta? Kan barns delaktighet initierad av vuxna ha en dold agenda som istället gynnar vuxnas intressen, t.ex. kommersiella sådana? Vad händer när barns och vuxnas intressen och värderingar inte sammanfaller (Clark & Percy-Smith 2006)? När vuxna fungerar som dörrvakter för barns deltagande i forskning kan principerna om barns rätt till beskydd och barns rätt till delaktighet komma i konflikt med varandra (Powell & Smith 2009). Inom human- och samhällsvetenskapen finns ett parallellt synsätt på forskning som en gemensam produktion av resultat forskare och beforskad emellan. Uppfattningen är inte att informanter bär på kunskap som forskaren inhämtar, utan att kunskapen blir till i mötet mellan de båda. Informanten, oavsett ålder, är alltså alltid i en mening medforskare (Mayall 2000, Berggren Torell 2005).

Barndomsforskningen har också under senare år börjat bli influerad av neo-materialistiska strömningar. Science and Technology Studies (STS) undersöker på vilka sätt vetenskap, teknik och samhälle ömsesidigt konstruerar varandra. Forskare med denna inriktning tar avstånd från tanken på givna storheter som agerar i världen och menar att verkligheten istället blir till genom händelser, där aktörer tillfälligt kopplas samman (Deleuze & Guattari 1988, Latour 1998). När denna strömning, runt 2000, fick inflytande på barndomsforskningen, kom begreppet ”becoming” att få en ny betydelse. Man menade att nutiden präglas av att vi hela tiden omprövar våra liv, våra identiteter och våra mål, och att därför alla, både vuxna och barn, är becomings som befinner sig i ständig tillblivelse på väg mot nya (eller samma) mål. Vi är heller aldrig autonoma och självständiga, utan alltid beroende av andra, människor såväl som ting, för att våra liv skall fungera (Lee 2001, Prout 2005, Johansson 2005). Det är denna syn på ”becoming” som är skälet till att medforskning i vårt projekt knutits till forskningsfältet ”foodscapes”, som handlar om hur mat, ätare och matmiljöer blir till i samspel med varandra.

Maktrelationer

Det perspektiv på barn man utgår från i forskningen har viktiga implikationer för forskningspraktiken. Det påverkar val av metoder, analys och etiska överväganden. Synsättet att barn bör få säga sin mening i frågor som rör dem själva har inneburit att det nu finns nya aktörer – barn – på forskningsfältet och en ny uppsättning relationer att ta hänsyn till. Barn har specifika intressen i relation till redan existerande aktörer på fältet, som föräldrar, lärare, politiker och forskare (Christensen & Prout 2002).

Inom Childhood studies myntades begreppet ”generationsordning” analogt med könsordning, för att uppmärksamma den asymmetriska relationen mellan barn och vuxna (Alanen 1992, Qvortrup 1994). Man påpekade att det finns en strukturell

ojämlikhet mellan vuxna och barn som visar sig på en mängd olika plan, ekonomiska, juridiska, sociala och psykologiska. Vuxna sitter på resurserna, de har tillgång till offentligheten till skillnad från barn, de har tolkningsföreträde och de fungerar som dörrvakter för barnen. Till och med barnkonventionen är skriven av vuxna (ibid., Kellett et al 2004). Forskning försiggår liksom all annan verksamhet i en social och kulturell kontext med inbyggda mer eller mindre osynliga maktrelationer, och generationsordningen har alltid en potentiell inverkan på det som sker i mötet mellan människor i olika åldrar, inte minst barn och vuxna emellan. Alderson (1995) fann i sina studier av barn inom hälso- och sjukvård att det främsta hindret för ett etiskt förhållningssätt till barn inte utgjordes av begränsade möjligheter hos barn att förstå vad forskningen gick ut på. Det mest begränsande var istället de kulturella föreställningarna om barns sociala position och den hierarkiska synen på relationen mellan barn och vuxna som fanns i de båda miljöerna och som både barn och vuxna levde med. Christensen och Prout (2002) hävdar att det därför är extremt viktigt att bli medveten om hur generation görs i de miljöer där forskningen bedrivs. Detta ger forskaren mycket större möjligheter att arbeta med de implicita maktrelationerna mellan forskare och barn och att ta hänsyn till dem såväl etiskt som praktiskt (Mayall 2000). Det är också viktigt att tänka på att barns erfarenheter skiljer sig åt beroende på t.ex. kön, etnicitet, ålder och sociala och ekonomiska faktorer, samtidigt som de är lika i så måtto att de delar en underordnad position i relation till vuxenvärlden (Alanen 1992).

Det betonas ofta att barns svar kan vara uttryck för en önskan om att tillfredsställa den vuxna, att svara på ett sådant sätt att den vuxna blir nöjd och att man därför bör ställa så öppna frågor som möjligt. Det här beror inte på att barn generellt sett är mindre trovärdiga och mer lättpåverkade än vuxna. Istället beror det dels på det oundvikliga auktoritetsförhållandet mellan barn och vuxna, dels på den maktrelation som alltid tenderar att uppträda mellan forskare och informant, där forskaren definierar situationen och informanten kan uppleva det svårt att ha en avvikande mening eller säga något de tror inte accepteras. Både miljön och de inblandade personerna kan också underlätta vissa sätt att positionera sig i förhållande till varandra. Viveka Berggren Torell, som arbetade med barn som medforskare i skol- och museimiljö märkte att hon fick en annan roll som vuxen när hon och barnen satt på kuddar i en ring på golvet jämfört med när barnen satt i sina bänkar och hon stod framför dem (Berggren Torell 2005:40). Under hennes forskning kom hon, beroende på omständigheterna och andra inblandades förväntningar att växla roll mellan ”engagerad lärare”, ”handledare”, ”ordningspolis” och ”nästan mamma” (ibid:42f).

När det gäller maktrelationer med två tydligt urskiljbara grupper (t.ex. barn-vuxna, kvinnor-män, underklass-överklass) finns också ett flertal motmaktstrategier tillgängliga för den underordnade parten. Barn kan på ett subversivt sätt underminera vuxnas maktposition med taktiker som undanflykter, svepskäl och humor.

Här hämtar de sin styrka i en subkulturell gemenskap där barn ställs mot vuxna (Corsaro 1985, Davies 1989, Johansson 2000).

Att forska tillsammans

Generationsordningen kan alltså ses som en faktor som alltid är mer eller mindre närvarande och positionerar människor i olika åldrar på vissa sätt, och som alltid utgör en utgångspunkt i mötet mellan vuxna och barn. Inom Childhood studies har detta strukturella perspektiv kontrasterats mot en mer etnografiskt inriktad forskning, där man studerat specifika barn och barnmiljöer och funnit det mer relevant att tala om barndom^{ar} än om en övergripande barndom. Dessa forskare förordar istället ett mer förutsättningslöst förhållningssätt till ålder och generation. Inga distinktioner mellan barn och vuxna tas för givna. Utifrån denna position kan olika slutsatser dras. Berry Mayall beskriver att forskare tog avstånd från den forskning som bedrivs *på* barn och där forskaren har en förment objektiv ställning, medan barnet uppfattas som inkompetenta, opålitliga och outvecklade (Mayall 2000:121). Istället ville man inta en ”minsta möjliga vuxenroll” och försöka bli del av barnens sociala världar och agera på deras villkor (Corsaro 1985, Davies 1989, Thorne 1993). Problemet, menar Mayall, är dels att det är svårt att upprätthålla en sådan position, dels att barn inte uppfattar vuxna som likvärdiga, utan istället anser att ett centralt kännetecken på att vara vuxen är att man har makt över barn (Mayall 2000). Hon valde därför för egen del i sitt forskningsarbete att inta en roll någonstans mellan de två, genom att be barnen att hjälpa henne, som vuxen, att förstå barndom (ibid: 122).

En annan slutsats som forskare har dragit av att inte ta skillnader mellan barn och vuxna för givna är att ta fasta på att de valda metoderna måste passa de involverade personerna, de aktuella frågeställningarna och den specifika forskningskontexten, oavsett om forskningen rör barn eller vuxna (Alderson 1995, Christensen & James 2000). Christensen och Prout tolkar detta som en *à priori* uppfattning om ”etisk symmetri” mellan barn och vuxna (Christensen & Prout 2002). Detta innebär att forskaren tar som sin utgångspunkt att den etiska relationen mellan forskare och beforskad är densamma oberoende av om forskningen rör vuxna eller barn samt att maktasymmetrier som uppstår tolkas situationellt och inte tas för givna på förhand. Det innebär också att alla metoder inom forskningen måste överensstämma med barns erfarenheter, intressen, värderingar och vardagliga rutiner (ibid., Alderson 2000).

Kellett et al (2004) föreslår att man hellre ska utgå från kompetens än från ålder som särskiljande faktor. Barns kapacitet att delta i forskning hänger mer på vilka kunskaper och vilken forskningserfarenhet de har än på hur gamla de är, menar författarna (ibid.). Samtidigt bör man också vara uppmärksam på att inte heller i forskningsmetodiken använda den vuxne som mall. Barn kan i sin medforskning även bidra med egna idéer om hur forskningen ska utföras (Alderson 2000,

Berggren Torell 2005). Priscilla Alderson (2000) fann t.ex. att av de fyra momenten i forskningen; förberedelser, materialinsamling, analys/rapportskrivande och publicering/spridning, tenderade barn och unga att lägga större vikt vid det första och sista momenten än vad vuxna forskare normalt gör, något som det därför måste finnas tid till när barn ska bedriva forskning (Alderson 2000:246). I BAMM har vår strävan varit att utgå från etisk symmetri och att ta tillvara våra medforskarens idéer och definitioner.

Forskningsmiljön

En annan fråga gäller miljön där forskningen bedrivs. Skolan är traditionellt en populär arena för barndomsforskare, oavsett ämne. Den är obligatorisk och här är det lätt att få kontakt med många barn på en gång. Lärare i svenska skolor är ofta positiva till forskning och låter forskare både vara med i klassrummen och engagera eleverna i aktiviteter utanför det ordinarie skolarbetet. Skolan har dessutom inarbetade kanaler för kontakt med föräldrarna, vilket är viktigt, eftersom föräldrars tillstånd krävs om man vill bedriva forskning med barn. Men skolan är också en institution som syftar till att utbilda barn och unga och som därför kännetecknas av specifika sätt att organisera tid, rum och människors kroppar (Moss 2006). Michael Gallagher uppmärksammar hur skolmiljöns pedagogiska och sociala struktur reproduceras i alla verksamheter som innefattar skolan och skriver: ”Skolan styr genom att producera kunskap hos elever, bedöma och examinera dem, klassificera och rangordna dem, kvantifiera deras personligheter och förmågor.” (Gallagher 2006:171, vår översättning). Det kan därför vara problematiskt att som forskare komma in i skolan med en agenda som innebär ett mer sökande och icke-hierarkiskt arbetssätt.

För att åstadkomma etisk symmetri är det viktigt att forskaren etablerar en dialog med barnen på deras villkor. Detta kräver att forskaren engagerar sig i vad antropologen Pia Haudrup Christensen benämner ”lokala kommunikationskulturer” barnen emellan och tar hänsyn till deras aktiviteter, deras sätt att använda språket och de innebörder de lägger i orden, deras föreställningar och beteenden (Christensen 2004). Etiska frågeställningar klaras inte av en gång för alla och går inte att fånga i riktlinjer som ställs upp på förhand, de måste hållas levande genom hela forskningsprocessen (Roberts 2000, Lindsay 2000, Christensen & Prout 2002). Forskaren behöver också underlätta för barnen att själva skydda sina intressen under forskningen. Malcolm Hill (2006) ger bl.a. ett exempel där medforskarna fick öva sig i att säga nej till att delta i forskning.

Vuxnas och barns forskarroller

Att bygga sin forskningspraktik med utgångspunkt i barns lokala kommunikationskulturer innebär ett radikalt avsteg från synsättet att barndomsforskning kräver särskilda metoder. Tre aspekter bör vara vägledande med denna utgångspunkt, hävdar Christensen (2004): För det första att förstå forskning som en dialogisk

process, där forskaren vinnlägger sig om att hålla sig själv tillbaka och istället vistas en längre tid tillsammans med barnen och genom observation och deltagande på barnens villkor lär sig att förstå barnens intressen, värderingar och vardagliga rutiner. För det andra måste forskarrollen granskas. Forskaren kan aldrig "bli som ett barn". Snarare handlar det om att försöka vara en annan sorts vuxen, en vuxen som är genuint intresserad av och respekterar barnens åsikter och önskemål (Fine & Sandstrom 1988, Mayall 2000, Christensen 2004). För det tredje menar Christensen (2004) att forskaren måste vara medveten om de maktstrukturer som alltid uppstår mellan människor, och uppmärksamma innebörder av och glidningar mellan olika kategoriseringar, sociala positioner, status och makt. Att utgå ifrån etisk symmetri innebär inte ett antagande om jämställda relationer mellan barn och forskare eller barnen emellan.

I den litteratur vi läst har vi hittat följande konkreta tips som vi tagit till oss i utformningen av forskningsarbetet tillsammans med medforskarna:

- Etablera en relation till barnen så att de känner att de vill delta i hela forskningsprocessen. Det handlar om att betona för barnen att det viktiga är deras egna perspektiv, vad de själva tycker och tänker. Forskningen måste vara meningsfull för dem och ge dem något.
- Låt barnen vara med och formulera forskningsfrågorna. Ett bra sätt är att brainstorma om syfte eller teman. Har man ett uttalat syfte med sin forskning redan när man närmar sig barnen, bör man åtminstone eftersträva att undersöka sitt ämne ur många olika perspektiv, under en längre tid och att utgå från barnens erfarenheter, deras benämningar och vad som är viktigt för dem.
- Ge utrymme för barns kreativitet genom materialinsamlings- och redovisningsformer som t.ex. att berätta och skriva historier, dikter och dagbok; fotografera, filma, teckna och måla; använda olika former av datateknik, leksaker, bilder och serietidningar; eller göra drama och rollspel.
- Ge forskningsprojektet tillräckligt lång tid så att en god kontakt hinner etableras, och så att barn och vuxna känner sig bekväma med varandra och forskaren hinner sätta sig in i barnens kommunikationskulturer.

Det är också viktigt att tänka på att hur man än anstränger sig så är det sist och slutligt de vuxna som kontrollerar universitet, publiceringsprocesser och forskningspolitik. Barns oberoende och autonomi som forskare är alltid fundamentalt och reellt begränsad.

Barn som medforskare, exempel

Den vanligaste typen av medforskning innebär att barnen inbjuds att ställa frågor och samla in och avrapportera material i projekt som är designade och ledda av vuxna. Det är närmast till denna genre BAMB-projektet hör. Det är uppenbart att barnkonventionens krav på att barn skall informeras, involveras och konsulteras i alla angelägenheter som påverkar deras liv lett till en ökning av deras deltagande i olika besluts- och planeringsprocesser (t.ex. Johansson 2009b) och i medforskande (Berggren Torell 2003, 2005). Men det finns få exempel på forskning som initieras och drivs av barn, även om flera lyckade exempel rapporteras av Priscilla Alderson, en av föregångarna när det gäller forskning med barn (för en översikt se t.ex. Alderson 2000).

Forskningsklubb

Med tanke på den kompetens som krävs för att planera och genomföra forskning är det knappast förvånande att det ännu är ovanligt att involvera barn i alla delar av forskningsprocessen. Lika uppenbart är det att dessa kompetenser inte är något som hör ihop med ålder i sig utan med att vara utbildad forskare (Kellett et al 2004). Få vuxna skulle kunna forska utan formell träning. Det som hindrar barn från att forska på egen hand är inte deras ålder, utan deras brist på träning, hävdar Mary Kellett, Ruth Forrest, Naomi Dent och Simon Ward (de tre sistnämnda 10 år gamla). I en intressant artikel avrapporterar de ett projekt (Kellett and others 2004) som syftade till att lära barn de färdigheter som krävs för att sätta upp egna forskningsagendor, undersöka sådant de själva tycker är viktigt samt avrapportera och sprida resultatet.

Det hela gick till så, att sju barn i åldrarna nio-tio år i en brittisk grundskola inbjöds att delta i en forskningsklubb utanför ordinarie skoltid. Under tio veckor fick barnen lära sig om forskning och hur forskning går till. Resterande termin designade och genomförde de sina egna forskningsprojekt med hjälp och stöd av de vuxna. Barnen fick helt fritt välja forskningsfrågor utifrån egna intressen och önskemål. I artikeln avrapporterar några av barnen själva sina projekt. Två tioåriga flickor berättar om sitt projekt som handlar om hur barn mellan nio och elva år påverkas av sina föräldrars långa arbetsdagar och kommer till den förvånande slutsatsen att de flesta av barnen tycker de långa arbetsdagarna är i sin ordning och att de har en förståelse för att föräldrar behöver arbeta långa dagar för att tjäna pengar. En tioårig pojke berättar om sitt projekt om hur nio-tioåringar vill titta på tv; med vem de vill titta, hur rummet skall se ut, hur mycket de pratar om programmen efteråt etc. Han förvånas över hur mycket (brittiska) barn tittar på tv ensamma i sina rum och skulle gärna vilja följa upp detta med fördjupade studier. Båda projekten hade den fördelen att svarsfrekvensen i de enkätstudier barnen genomförde var mycket högre än de vanligtvis är då vuxna frågar barn. Forskningsresultaten tillförde också nya kunskaper ur ett genuint barnperspektiv. Barnen

blev dessutom stärkta i sin självkänsla av sin forskningserfarenhet och upplevde att de hade större möjligheter att påverka sin omgivning (Kellett et al 2004).

Barn som museiforskare

Ett för oss ännu mer näraliggande exempel har bedrivits i Västra Götaland, där etnologen Viveka Berggren Torell från Göteborgs universitet arbetade med barn som medforskare i ett samarbetsprojekt mellan museer, skolor och universitet. Temat för projektet var Barnkläder som industriellt kulturarv och tanken var att de olika parterna skulle berika och utveckla varandras verksamheter (Sjölander & Berggren Torell 2005). Man hade som avsikt att föra in barns perspektiv i museernas verksamhet och låta dem ha inflytande på utformningen av visuella verktyg, utställning, hemsida och museilådor. Konkret gick projektet till så att medforskarna, som var 10-12 år, fick lära känna museerna och deras verksamhet genom besök på museerna och genom att museipersonal besökte klasserna. Fokus låg på det sinnliga; att se, känna, lukta och dramatisera och på att barnen skulle fundera ut vad de ville veta mer om. När de unga forskarna på så vis skaffat sig en ämnesorientering var det dags för dem att samla in eget material, vilket gjordes genom att var och en intervjuade en äldre släkting om kläder förr, med hjälp av en frågelista som man själv gjort. Därefter analyserade medforskarna materialet i ”forskarseminarier” tillsammans med forskare, lärare och museipedagoger och var och en valde ut något från intervjun som de fördjupade på något sätt, genom att skriva text, dramatisera eller göra dockor med kläder. Den kunskap som medforskarna producerat låg sedan till grund för redovisningar vid en gemensam avslutningsdag, och för val av teman i en utställning och en forskningsrapport (Berggren Torell 2003).

Exemplen visar med full tydlighet att 10-12-åringar är fullt kapabla att designa och genomföra sina egna studier – om de får tillräcklig träning, hjälp och uppmuntran. Stärkta av sådana här goda exempel på barns medforskande gav vi oss ut för att genomföra vårt projekt om barn som medforskare av matlandskap.

Så gjorde vi

Kort om BAMM

Syftet med BAMM var att arbeta med barn som medforskare av matlandskap och se om vi tillsammans skulle kunna lyfta fram hälsosamma aspekter av deras matlandskap på ett sätt som var tilltalande för dem. Vår ambition var att fungera som handledare för barnen, vara uppmärksamma på deras intressen och önskemål och låta dem leda oss runt i sina matlandskap. Vi ville inte på förhand bestämma i detalj hur medforskandet skulle gå till, utan låta forskningssamarbetet växa fram tillsammans med barnen. Begreppet matlandskap var den öppning som möjliggjorde för barnen att så långt möjligt styra materialinsamlingen. 45 barn i två parallella fjärdeklasser i en skola i en kranskommun till Göteborg agerade medforskare. Projektet var uppdelat i två faser, fas ett, där barnen skulle vara medforskare och fas två där de skulle vara meddesigners. Projektet pågick under läsåret 2008-2009 med fas ett under höstterminen och fas två påföljande vårtermin. I denna del av rapporten redogör vi för fas ett, medforskandet. Barnen fördelades av lärarna på sex grupper om 7-8 barn och varje grupp hade en (eller två) av oss forskare som handledare. Vi tillbringade varje tisdageftermiddag efter lunch med barnen, från mitten av september fram till höstlovet i början av november, först i klassrummet och efter skolans slut på skolans fritidsklubb. Vi hade dessutom möjlighet att delta i tisdagsförmiddagens lektioner. Efter höstlovet fortsatte vi verksamheten enbart på fritidsklubben.

Som ett viktigt led i att låta medforskarna komma till tals hade projektgruppen arbetsmöte varje onsdag under projektperioden, dagen efter besöken i skolan. Då ventilerade vi veckans besök och först då bestämde vi hur vi skulle gå vidare, utifrån de intressen och önskemål, som framkommit dagen innan. Att på detta sätt lämna projektet öppet kändes spännande och utmanande, men ingav också en viss känsla av osäkerhet och oro för oss som var vana att planera materialinsamlingsprocesser mycket mer i detalj. Men vi var fast beslutna att försöka följa uppmaningen att släppa lite på vår vuxenauktoritet för att ge barnen större utrymme.

Att vi valde skolan som utgångspunkt berodde på tidigare erfarenheter av att detta är ett praktiskt sätt att nå många barn (Johansson 2000, 2005). Utifrån våra ambitioner att utforska matlandskap tycktes också skolan, där barnen tillbringar en stor del av sin vakna tid, äter lunch, i många fall också mellanmål och i vissa fall även frukost, som en utmärkt ingång. Att vi valde fjärdeklassare (tioåringar) berodde likaså på tidigare erfarenheter av att det är först i denna ålder barn behärskar läsning, skrivning och räkning tillräckligt bra för att delta i ett projekt där sådana färdigheter krävs (ibid). Men vi är övertygade om att även yngre barn skulle kunna vara medforskare, om man anpassar metoderna och till exempel låter barnen teckna, måla och dramatisera istället för att skriva. I vårt fall kom personalen på

skolan att utgöra en viktig del av forskningsprojektet. Det rädde en varm stämning mellan dem och eleverna och de uppmuntrade barnen att delta och arbetade själva med frågor om mat och hälsa. Lärarna fanns med i forskningsarbetet, deltog i diskussioner, organiserade barnen i grupper som de visste fungerade, stöttade dem som behövde extra hjälp, dämpade om det blev för högljutt i klassrummen och tog vid några tillfällen hand om något barn som behövde komma ifrån en stund. Fritidsledaren hjälpte oss att få utrymme och material och åtog sig att fortlöpande dokumentera och rapportera vad som hände i projektet på fritidsklubbens hemsida och på den stora anslagstavlan i korridoren utanför fritidsklubben. På så vis kunde både föräldrar, barn och andra intresserade hållas informerade om hur projektet fortskred. Han tipsade också lokaltidningen, som kom och gjorde ett reportage om BAMM.

Vi bestämmer vårt fält

När vi valde vårt forskningsfält ville vi av praktiska skäl hålla oss till Göteborgs närhet, men undvika de mest ”överbeforskade” innerstadsstadsdelarna och förortsområdena, som samtidigt är de mest segregerade (och som också varit utgångspunkten för våra tidigare studier av mat och äldre). Istället sökte vi efter ett genomsnittligt, socialt blandat område bland Göteborgs kranskommuner, där någon skola kunde vara beredd att ta emot oss och dit vi själva lätt skulle kunna ta oss med kollektiva färdmedel. Valet föll på en kommun som motsvarade den bilden och dessutom utmärkte sig positivt för sitt höga födelsetal – här fanns många barn i de åldrar vi var intresserade av – och för sitt engagerade och framgångsrika arbete med hälso- och miljöfrågor.

Vi förväntade oss inte att lärarna, med den digra läroplan de har att uppfylla, skulle ha tid att engagera sig i vårt projekt. En fritidsklubb vore därför en bra utgångspunkt för våra studier, tänkte vi oss. Fritidsklubbar är ingen obligatorisk verksamhet men finns på vissa skolor och riktar sig till barn i år 4-6. Här kan de vistas på eftermiddagarna och här är tiden inte lika inrutad som under skoltid. Av den aktuella kommunens tretton grundskolor vände vi oss till en där det på den integrerade fritidsklubben enligt informationen på hemsidan inte bara vistades barn från den egna skolan utan också från två intilliggande mindre skolor. Efter inledande e-post tog vi telefonkontakt och blev omedelbart positivt bemötta av en engagerad och entusiastisk fritidsledare som bjöd in oss till besök på fritidsklubben. Vi fick då också information om att det vid den här tiden bara fanns barn från den egna skolan på fritidsklubben.

Nästa steg var att kontakta skolans rektor, informera om projektet och be om tillstånd att genomföra det. Hon ställde sig genast positiv och vi bestämde att informera såväl lärare som föräldrar om projektet redan under våren. Varje barn behövde dessutom sina föräldrars medgivande för att få delta i projektet. En av oss deltog i ett lärarmöte och ett informationsmöte för föräldrar till barn som skulle

börja i fritidsklubben till hösten. Skolan skulle till höstterminen ha två fjärdeklasser, som båda skulle arbeta med tema hållbarhet och båda klasslärarna menade att här skulle vårt projekt passa in. En tid efteråt hade vi ett särskilt möte med klasslärarna och fritidsledaren, där vi mer i detalj diskuterade praktikaliteter runt projektets genomförande.

Projektet börjar

Vi var måna om att närma oss vad Pia Christensen (2004) kallar barns lokala kommunikationskulturer redan innan projektet startade, att i någon mån finnas med där barnen rörde sig och lyssna in dem. Samtidigt tyckte vi det var svårt och knappast heller etiskt försvarbart att dyka upp som okända vuxna och börja mingla med dem utan att presentera oss och projektet först. Lösningen blev att tillbringa en heldag i skolan vid projektstarten. Vi deltog i förmiddagens lektioner, åt lunch och mellanmål med eleverna och samlade dem sedan till en mer formell projektpresentation på fritidsklubben. Under hela projektperioden tillbringade vi också tid med dem på fritidsklubben och åt mellanmål med dem där varje tisdag. Då och då fanns vi också med i klassrummet på lektionstid för att lyssna och lära.

Som en del av förberedelsearbetet hade vi tillverkat en färgglad plansch med information om oss och projektet som fanns upphängd i klassrummen och utanför fritidslokalen. På fritidsklubbens magnetavla, där knappar med foton på alla barn fanns uppsatta för att markera deras närvaro, fanns också våra foton med. Det innebar att många kände igen oss när vi kom och t.o.m. visste våra namn. Barnen var genomgående positiva och intresserade av oss när vi slog oss ner hos dem och började prata. De frågade vad vi hette och hur gamla vi var. De berättade om sina fritidsintressen, sina familjer och var i området de bodde men också om t.ex. favoritmat i skolmatsalen. Vid besöket i ”bamba”, det göteborgska uttrycket för skolmatsalen, anförtrorde de oss, att de var tvungna att ta tre grönsaker. Eftersom mångas uppfattning var att grönsaker är nyttigt men inte gott, kunde de följa regeln genom att ta ett salladsblad, en gurkskiva och en ärta. En flicka sa, att vi forskare tagit mycket grönsaker, så det märktes att vi visste vad som var nyttigt och onyttigt. Fritidsledaren intygade också att barnen hade många åsikter om mat. De läste t.ex. tidningar och hörde föräldrarna diskutera. De var också väl införstådda med att barn kan bli tjocka av mat, menade han. Att barn redan från tidig ålder har goda insikter i ”nyttigt” och ”onyttigt” har vi konstaterat också i andra projekt (t.ex. Johansson et al 2006, 2009, Ossiansson och Johansson kommande).

Fritidsledaren, som även ansvarade för matlagning som elevens val, ansträngde sig mycket för att få eleverna att äta nyttigt. Till mellanmålet serverade han grönsaker som plockmat och hade provat sig fram till vilka former på morötter och gurkor m.m. som var mest tilltalande. Han köpte grönsaker från det lokala torget och bakade bröd själv, och blandade i så mycket grovt mjöl han kunde, utan att barnen

skulle reagera negativt. Även detta var förstås en faktor som hade betydelse för hur barnen uppfattade och tog sig an forskningsprojektet.

Projektpresentation för barn och föräldrar

Den officiella presentationen av oss och projektet ägde rum i slutet av vår första dag tillsammans med barnen. Efter mellanmålet samlades barnen i lekrummet innanför fritidsklubbens matrum tillsammans med sex av oss forskare. Vi hade med oss vår affisch där vi kort presenterade BAMB och där det fanns bilder på oss medverkande forskare. Vi pratade utifrån den och barnen ställde frågor om forskning och om projektet. Vi delade ut lappar med information och svarstalong där de kunde fylla i om de ville delta i projektet och vi påpekade att deltagandet var frivilligt. När vi kom till frågan om matlandskap i projektets titel, vilket stod med stora bokstäver på informationsbrev och affischer, frågade vi barnen vad de trodde matlandskap var. Vi fick då svaren ”fullt av krydda och frukt”, ”en stad av mat”, ”ett ord”. Vi frågade också barnen vad de trodde man gjorde när man forskade. En del av barnen associerade direkt till provsmakning, vilket vi tog med oss som ett förslag inför det fortsatta projektet. En annan orolig fråga var om vi skulle ta blodprov på dem och på den punkten kunde vi lugna dem. Det skulle vi inte göra. Vi avslutade mötet och nu återstod bara att hoppas på att barnen skulle tacka ja till att vara med i BAMB, vilket de skulle få fundera på till nästa gång vi sågs. De barn som inte ville delta skulle få andra uppgifter av lärarna.

På kvällen samma dag hade vi bjudit in föräldrarna till projektpresentation. Mellantiden tillbringade vi med att försöka lära känna skolans närområde. Det bestod av enfamiljshus från 1970- 80- och 90-talen och nyproduktion pågick fortfarande. Kedjehus och fristående villor var mest framträdande. Intill skolan fanns också några hyreshus, mestadels i två våningar, men även något höghus med 6-8 våningar. De flesta barnen rörde sig inom ett område av fem kilometer. I området fanns två ”matställen”, en lokal ICA-butik och en pizzeria, vilka båda låg mindre än en kilometer från skolan. På våra promenader såg vi flera barn i butiken, främst vid godishyllan. Pizzerian serverade såväl pizza som thaimat och man annonserade stort om olika take away-erbjudanden, och också här såg vi barn. Vi förstod att ICA-butiken och pizzerian tillsammans med hemmet och skolan utgjorde de centrala delarna av barnens lokala matlandskap. Till samhällets centrum med matbutiker, liten grönsaksmarknad på torget, kaféer och andra snabbmatsställen var det för långt för dem att ta sig på egen hand. Det fanns visserligen cykelbana men vi antog att barnen främst tog sig dit med buss eller bil.

Till informationsmötet på kvällen kom 37 föräldrar, både mammor och pappor. De två lärarna och fritidsklubbens ledare deltog också. Vi berättade om uppdragsgivaren, uppdraget och innehållet i BAMB. Vi poängterade att barnen inte skulle mätas, vägas eller registreras ur hälsosynpunkt, och på förfrågan informerade vi om att det var ett statligt forskningsråd och inte något företag som finansierade

forskningen. Vidare berättade vi att forskningsetiska regler gällde för projektet och att det var frivilligt att vara med. Vi berättade att vi skulle vara barnens handledare och att vi skulle dokumentera processen för att skapa en metodhandbok om hur lärare och forskare kan arbeta med barn som medforskare. Slutligen delade vi ut informationslapparna med svarstalongen där föräldrarna kunde ge sitt medgivande till att barnen deltog i projektet och berättade att föräldrarna senare i höst skulle bjudas in för att få information om resultatet.

Forskarskola

Barnen kunde redan mycket om mat och om vad som anses vara nyttig och onyttig mat för barn att äta, det visste vi. De var givetvis också experter på att vara barn och på sina egna matlandskap. Däremot kunde de inte förväntas veta så mycket om forskning. Det var en sakkunskap vi satt inne med. Inspirerade av Mary Kellett (et al 2004) anordnade vi inom projektets ram en enkel ”forskarskola” bestående av följande moment:

- Introduktion av mat och matlandskap
- Formulera forskningsfrågor
- Utarbeta metoder – samla in material
- Analysera
- Rapportera

Först på agendan stod att rikta barnens intresse mot det som var fokus för vårt projekt. Vi ville problematisera begreppet mat med dem och introducera vårt redskap matlandskap och i viss mån ge dem möjlighet att lära sig lite om mat och hälsa.

Mat och matlandskap introduceras

Varje klassrum hade ett grupprum och vi placerade två grupper i varje klassrum och en grupp i varje grupprum. Vi flyttade ihop bänkar så att vi kunde sitta runt ett stort bord tillsammans. Vid första träffen med oss handledare fick alla barn forskarböcker: inbundna, svarta böcker med röda kanter och med linjerat papper i. De fick också välja namn på sin grupp, och eftersom gruppsnamnet sedan fanns med i en del av de texter och bilder som medforskarna gjorde, tror vi att namngivningen kan ha varit betydelsefull och bidragit till gruppkänslan. Vi försökte lämna över definitionerna av mat och matlandskap till barnen genom att använda tekniken att brainstorma och vi byggde på deras kreativitet och intresse för andra redovisningsformer än ord genom att be dem rita och måla. Detta gjordes genom följande fyra aktiviteter:

Vad är mat?

Medforskarna fick associera fritt till ordet ”mat” och skriva en lista på vad de kom att tänka på. Aktiviteten fungerade väl. På barnens listor fanns mat och maträtter av olika slag, som pizza, grillad kyckling, friterad bläckfisk, frukt, glass, godis, tårta och läsk som päronsoda och sockerdricka. På listorna fanns också smaker som ”gott” och ”äckligt” och platser som ”bondgård” och redskap som ”grill”. Andra närmade sig frågan från ett mer övergripande perspektiv och skrev att mat är sådant man kan äta, det man stoppar i munnen eller att man behöver äta mat för att leva. En pojke skrev att mat är näring och atomer, och en annan pojke gav receptet på sin favoriträtt; kyckling med ris och hemlig sås. I diskussionerna efteråt kopplade också en del barn ihop mat med rätter som lagades av t.ex. mamma, pappa, mormor eller farmor.

Rita matlandskap

Eftersom vi förstått att begreppet matlandskap inte var så självklart för barnen, berättade vi att i det här projektet betyder matlandskap ”ställen där det finns mat”. Varje barn fick ett stort papper, färgkritor och pennor och uppmanades att rita sitt matlandskap. Medforskarna löste uppgiften på lite olika sätt. Hemmet och skolan fanns med på nästan alla landskap. Kök växte fram på teckningarna, bamba fanns med, ICA-butiken och pizzeria. Mammor och pappor och barnen själva fanns i köken, i TV-rummen och i de egna rummen. Några valde att rita den maträtt de hade som favorit. En pojke gjorde rutor som visade olika delar av dagen och satte ut digitala klockslag och hans kompis tittade på och försökte göra likadant. En annan valde att placera ortens pizzeria i mitten och ritade bilvägar dit. En av flickorna avbildade sin frukost, en annan affären. En flicka höll på länge och ritade ett fint kafé; det var det hon ville ha när hon blev stor. En pojke, som hade skilda föräldrar, ritade både höghuset där mamma bodde och radhuset där pappa bodde. En del barn hade svårt att komma på vad de skulle rita och fick hjälp och tips av handledarna och lärarna. Några barn uppmuntrades t.ex. att tänka på var maten kommer ifrån innan den kommer till butiken, och de ritade då gårdar, hönsindustri, spenat som växer på fält och fisk som metas från bryggan. En pojke ritade detaljerat en bondgård med lada, traktor, mejeri mm. En annan av pojkarna började fundera på var ris kommer ifrån och ritade ett fartyg på havet som transporterade mat från andra sidan klotet.

Matdagböcker

Vi gav också barnen i uppgift att dokumentera en matdag. Att föra matdagbok är ett enkelt sätt att strukturera observationer av vardagsätande i när, vad, var och med vem. Det är en beprövad metod inom humangeografi (Ellegård och Wihlborg 2001) och hushållsvetenskap (Pipping Ekström och Shanahan 1999) och vi har också själva använt matdagböcker med stor framgång i tidigare projekt (Brembeck et al 2005, 2006, 2007). Eftersom vi förväntade oss att matlandskapen främst skulle ge information om *var* maten i barnens vardag fanns, tänkte vi att matdagbok var

ett sätt att vidga vyerna och också rikta barnens uppmärksamhet på frågor som när de åt och med vem. Detta skulle ge dem ett större underlag att ställa forskningsfrågor kring. När matlandskapen var färdigritade, bad handledarna därför barnen att rita kolumner i forskarböckerna, med rubrikerna ”När”, ”Vad”, ”Var” och ”Med vem”. Barnen uppmanades sedan att fylla i alla måltider under en dag i kolumnerna. I några grupper fick barnen gissa vad vi hade tänkt skulle stå i kolumnerna och rubriken ”Hur det smakade” kom då upp, vilket åter påminde oss om att smak genomgående var något viktigt för medforskarna.

Äppleprovning

Eftersom provsmakning hade föreslagits av barnen redan vid projektpresentationen ordnades äppleprovning på fritidsklubben denna första forskningsdag. Fritidsledaren serverade barnen deras mellanmål och hjälpte oss att ställa i ordning bord i ett intilliggande rum. Medan barnen åt mellanmål skar vi äpplen i bitar och lade fram provsmakningsprotokoll som vi förberett. Fyra äpplen ingick i provsmakningen; ett kravmärkt/ekologiskt odlat äpple från Chile som hette Fuji, Alice från en av forskarnas trädgård, Golden Delicious från Frankrike och Säfstaholm, också det från en av våra egna trädgårdar. ”Provsmakning, vad är det, hur gör man då?” frågade vi barnen när de satt sig på golvet runt oss. ”Bedöma kvalitet”, ”Hur det smakar” sa barnen. ”Titta – lukta – smaka, prata inte med varandra”, instruerade vi. Medforskarna tog tid på sig, smakade eftertänksamt, pratade lite med varandra och fyllde i sina protokoll. När de var klara och vi räknat rösterna stod det klart att Golden Delicious hade vunnit med 19 röster och de som röstat på det äpplet jublade. Barnen beskrev detta äpple som ”sött och gott”, ”saftigt och sött” och ”något att tugga”. Som avslutning på provsmakningen diskuterade vi priser, miljö, smak och konsistens. När vi frågade barnen om de ville provsmaka mer ropade de flesta ja och föreslog godis, choklad, chips, bananer, chokladpudding eller varför inte pizza ”så kan vi ha det som mellanmål på fritidsklubben”.

Hälsoäventyret Oasen

I projektets inledningsfas genomförde vi också ett besök på Hälsoäventyret Oasen i Vara tillsammans med medforskarna, lärarna och fritidsledaren. Dels för att göra något roligt ihop, som inte ingick i den ordinarie skoldagen, dels för att denna pedagogiska övning till viss del skulle motsvara den inläsning av ämnet som alltid ingår i forskningsprocessen. Den aktivitet vi deltog i hette ”Bra bränsle” och fokuserade frukosten och hur man skulle plocka ihop en bra och energirik frukost, som gör att man orkar med hela skoldagen. Barnen fick rekonstruera sina egna frukostar samma dag med hjälp av inplastade bilder på olika frukostingredienser, som gröt, fil, bröd, juice osv. På baksidan av korten fanns olika antal ”bränslebollar” som skulle räknas samman. Hälsosamma livsmedel gav många bränslebollar, medan snabb energi, som socker, inte bidrog med några bollar. Det krävdes 15-20 bollar för att få ihop till en bra bränslefrukost och stå sig fram till lunch, fick vi veta. Barnen fick också lägga ut sju band till en matcirkel och leta efter livsmedel

gjorda som stora tygleksaker att placera i varje tårtbit. De fick också fylla i en frukost de kunde tänka sig äta nästa dag och se om de kunde få ihop fler bränsleballar och mat från fler av matcirkelns delar. Bränslebollarna gjorde stort intryck och följde med barnen in i projektet. Över huvud taget var det ett omväxlande program, där barnen fick lyssna, prata, röra på sig och göra saker. Vi hade en fin dag ihop med dem.

Forskarskolan fortsätter

När barnen ritat matlandskap, samlat in material om en matdag och fyllt i uppgifterna i sina forskarböcker var det dags att mer systematiskt gå igenom forskningsprocessens olika stadier. Vår strategi hade varit att ”smyga in” forskningsuppgifter. Tanken var att åstadkomma en aha-upplevelse av att de ju faktiskt kunde forska, att det inte var svårt, vilket skulle inspirera dem att gå vidare och ställa egna forskningsfrågor.

Sammanställning och analys

Övningen började med att medforskarna fick redovisa sina matdagar för varandra i gruppen. De fick också ställa frågor till varandra om matdagböckerna och berätta för gruppen vad de tyckt varit särskilt intressant. Handledarna lyfte sedan frågan hur man kan *sammanställa* det man fått veta så att det blir tydligt och föreslog stapeldiagram, eftersom vi trodde att detta var en lagom krävande metod för barnen, vilken de redan hade jobbat med i skolan. Vi föreslog att barnen skulle koncentrera sig på frukosten. Förberedda rutade papper med rubrikerna ”Var äter vi frukost?” respektive ”Med vem äter vi frukost?” delades ut. Barnen turades om att skriva och färglägga de olika staplarna med olika färger. Så var det dags för *analysen*. Analys är när man funderar över vad man fått veta, berättade vi för barnen. Vad hade de egentligen fått veta av sina sammanställningar? Barnen kunde konstatera att nästan alla hade ätit i köket, men en del i mammas kök och några i pappas kök, och av diskussionen framgick att andra dagar kunde det mycket väl hända att man åt i vardagsrummet. Som svar på frågan ”med vem” fanns många alternativ: mamma, mamma och bror, mamma och lillasyster, familjen, ensam, pappa och låtsasmamma med flera.

Forskningsfrågor

Vad är det då vi *inte* fått veta av diagrammet? undrade handledarna vidare. Kanske fanns det fler saker medforskarna ville veta om frukosten eller om någon annan måltid? Vad var de nyfikna på? Medforskarna föreslog nya frågor och vi handledarna skrev upp de olika frågorna som dök upp. Det här, berättade vi, är att ställa *forskningsfrågor*. Inledningsvis var det inte så lätt för barnen att komma på forskningsfrågor och vi handledare hjälpte till på olika sätt. Någon anknöt till matdagboken och frågade vad man hade kunnat göra fler spalter om. Då lossnade det lite för gruppen ifråga och barnen kom på: Finns det några varumärken? Vilken

affär kommer maten ifrån? Vad kostar maten? Hur smakar den? Hur många bränslebollar är det i maten? I en annan grupp initierade handledaren en diskussion om var på jorden maten kommer ifrån och medforskarna kom då på att det ju inte bara är på jorden man äter utan även i rymden och de funderade på frågor som: Vad äter astronauter? och Hur gör astronauter när maten tar slut? När vi efteråt reflekterade över dagen konstaterade vi att det nog inte skulle bli några problem för barnen att komma på forskningsfrågor, om de fick lite hjälp på traven. I alla grupper hade man också kommit överens om att barnen skulle fortsätta fundera på forskningsfrågor till nästa gång.

Grupperna hann också med en kort diskussion om *hur man kan ta reda på det man undrar över* och vi handledare hade i förväg bestämt att lyfta fram metoder barnen dittills inte prövat på, som t.ex. att fotografera och göra intervjuer. De allra flesta hade kameramobiler som de främst använde till att ta kort och skicka till varandra och till att spela spel. I en av grupperna började barnen t.o.m. prata om att smyga runt och ”spionera i ICA-affären” och fotografera bland hyllorna.

Forskningsprocessen

Avslutningsvis denna dag försökte vi i respektive grupp sammanfatta *forskningsprocessen* tillsammans med medforskarna. De fick ta fram sina forskarböcker igen och skriva ”Vad är forskning?”. Sedan gick handledarna igenom begreppen från forskningsfråga till analys: forskningsfrågor, inläsning, materialinsamling, sammanställning, analys, vilka barnen skrev upp. Begreppen var svåra för barnen att förstå och vi försökte förtydliga genom att påminna om att vi ju redan ställt forskningsfrågor till dem (var, vad, när, med vem), att de hade gjort inläsning genom Hälsoäventyret, att de gjort materialinsamling genom matdagboken och att nu hade vi gjort en sammanställning av deras forskningsresultat i diagrammen. Nu var det dags att ställa nya forskningsfrågor utifrån de matlandskap de ritat förra gången och gå vidare med ny materialinsamling. Några lyste upp och verkade förstå, men för de flesta framstod nog det här momentet som alltför teoretiskt.

Vi hade egentligen planerat ytterligare en läroombgång, där vi skulle gå igenom mer om materialinsamling och etik i samband med det, kanske låta medforskarna intervjua varandra. Men efter dagens erfarenheter, där barnen visat otålighet över att vi suttit mycket och pratat och inte gjort så mycket konkret, insåg vi att tålmodet kanske inte skulle räcka till en forskningsdag med liknande upplägg, utan att det var bättre att börja med mer handfast forskning. Vi beslöt därför att istället ta hand om etiska frågor allteftersom de dök upp i de olika grupperna och att introducera olika materialinsamlingstekniker allteftersom. Samtidigt kände vi att den rudimentära baskunskap i forskningsprocessen vi gett medforskarna och de begrepp vi introducerat som redskap hade varit en nödvändighet för att gå vidare. Vi kände också att diskussionen om forskningsfrågor i de olika grupperna gett

många kul uppslag att jobba vidare med. Både vi och barnen var nu redo att på allvar ge oss i kast med matforskningen.

Fältarbetet utvecklar sig åt olika håll

I det fortsatta arbetet bemödade vi oss hela tiden om att utgå från de forskningsfrågor barnen ställde. Här hade vi också stor hjälp av lärarna, som under veckans lopp, när vi inte var där, då och då pratade om BAMB och uppmuntrade barnen att komma på forskningsfrågor. När ett material var insamlat, sammanställt och analyserat frågade vi konsekvent barnen ”Vad vill ni veta mer?”, ”Vad är ni nyfikna på?”. Det innebar att forskningen i de olika grupperna kom att utveckla sig åt olika håll. En grupp började t.ex. med att göra observationer i affären, blev intresserade av innehållsdeklarationer och sockerhalt i flingor, ville göra flingtest, bytte sedan spår och ville intervjua föräldrarna. En annan grupp ville lära sig allt om tillsatser i mat, en annan om olika smaker, en tredje hade fastnat för bränslebollarna och gick vidare med att lära sig hur många bränsleballar de behövde för att orka med idrottsträningen och vidare att göra egen sportdryck. En grupp började med att besöka pizzerian, blev nyfiken på hur det egentligen gick till bakom disken och besökte påföljande gång skolköket. Nedan ger vi exempel på två sådana ”spår”: från flingprovning till butiksbesök och från näringsberäkning till sportdrycker.

Flingprovning och butiksbesök

Två av grupperna började sitt utforskande i fenomenet smak. Barnen var mycket intresserade av att utforska varför man tycker om vissa saker, varför vissa saker smakar gott och annat inte. Handledarna hade bestämt att nappa på den kroken och samtidigt också tillmötesgå barnens intresse för provsmakning av ”goda” saker som choklad, flingor och chips och förberett flingprovning.

Denna gick till så att handledarna ställde fyra paket med flingor på ett bord i matsalen. På ett annat bord stod tallrikar med flingor samt skedar och assietter. På ett blädderblock fanns ett diagram uppritat med rubriken Flingprovning. Det blev stort intresse när barnen kom in och fick se flingorna och de såg genast fram emot att få provsmaka. En flicka talade om att hon åt alla de här flingorna hemma, så hon visste redan hur de smakade.

Handledarna förevisade en förpackning i taget och barnen fick betygsätta den på skalan 1-5 utifrån hur goda de trodde (eller visste) att flingorna var. De skulle också motivera sitt betyg. När det var klart fick de gemensamt fylla i diagrammet. Den förpackning som fick högst poäng hade bild på en kändis, som många tyckte om. Om den förpackning som fick lägst poäng sa medforskarna att flingorna ”såg nyttiga ut”, ”såg ut som vuxenflingor” och att det var för lite färger på förpackningen. Vid provsmakningen fick medforskarna lägga upp en flingsort i taget på tallriken, provsmaka och skriva betyg i forskarboken. Även detta fördes in i diagrammet. Det visade sig att alla flingor genomgående fått höga poäng. Av

diskussionen framkom att det barnen uppskattade hos flingorna var att de var sockriga, söta och knapriga. Slutsatsen blev att sött är gott.

Handledarna frågade om barnen trodde att flingorna hade många bränsleballar och det var alla övertygade om att de inte hade. Sockerinnehållet i förpackningarna undersöktes och det visade sig variera mellan 23 och 33 procent. Grupperna enades om att man vid dagens övning kommit fram till att sött=gott=onyttigt och att det är ett problem. Tillsammans formulerades forskningsfrågan ”Varför är allt som smakar gott onyttigt?”. Vid nästa tillfälle besökte de båda grupperna butiken specifikt för att leta reda på fem produkter utan socker som barnen tyckte var goda. Vid butiksbesöket skrev de ner innehållsförteckningarna och hur förpackningarna såg ut. Medforskarna ställdes inför uppgiften att överblicka och hantera all den information som finns på förpackningar: att skilja listan på ingredienser från listan på näringsinnehåll, att skriva ner innehållsförteckningar med 15-20 ingredienser och många svåra ord, att skilja produktens pris från jämförpriset och att läsa ut sockerhalten och att skilja produktnamnet från varumärket. Barnen jobbade koncentrerat och klarade uppgifterna bra.

Handledarna hade förberett frågor till barnen att jobba med när de sammanställt resultaten av dagens observationer: Är det som du har valt nyttigt? Varför/varför inte? Var stod produkterna? Var produkterna lätta att nå eller ej? Gjordes det reklam för produkterna i butiken? Såg det gott ut i butiken där produkterna stod? Hur smakar det som ni har valt (sött, surt, salt, beskt, m.m.)? När man samlades för analys intresserade sig grupperna för tillsatser och noterade att frukt som äpple och banan är naturprodukter utan tillsatser, medan en ”fruktdryck” innehåller en väldig massa ingredienser. Några barn hade tagit med en produkt som innehöll sirap och blev påminda om att sirap är en form av socker. De konstaterade också att man blev sugen av att gå in i en mataffär och att de fått lust att köpa en del av det de såg, t.ex. godis och chips. En diskussion uppstod om butiker gör något för att folk skall köpa mer. En medforskare konstaterade att de ställer varje sorts vara på ett ställe, en annan sa att de har godis vid kassorna, så att man skall köpa det när man står och väntar. Nya frågor uppstod om reklam och så småningom arrangerades en reklamfilmsvisning för alla medforskarna.

Bränsleballar och sportdrycker

En av grupperna hade blivit fascinerade av Hälsoäventyrets bränsleballar. Detta visade sig vara en grupp där alla, såväl pojkar som flickor, ägnade sig åt idrottsutövning av olika slag och medforskarna beslöt sig för att ta reda på vad man ska äta vid träning för att orka med. De undrade också hur mycket näring det fanns i olika matvaror. På Hälsoäventyret hade de fått veta mycket om frukostens energiinnehåll, men inte så mycket om näringsämnen, menade de. Barnen ville ha mer information om individuella näringsbehov. Gruppen beslutade sig därför för att inleda sin forskning med att räkna ut näringsvärdet på sina frukostar.

Vid nästa tillfälle hade handledaren tagit med sig ett näringsprogram som barnen kunde jobba med på dator. Medforskarna arbetade två och två med att skriva in sina frukostar i näringsprogrammet. Handledaren delade ut broschyrer om mat som passade att äta i samband med de respektive sporter som de utövade, vilka barnen läste igenom. Tillsammans hjälptes medforskare och handledare åt så att alla hann lägga in sina frukostar och jämföra med de rekommendationer, vad gäller energi- och näringsintag, som näringsexperter utarbetat för tioåringar. En av pojkarna blev intresserad när han såg att apelsinjuice innehöll mycket mer C-vitamin än vad han behövde, men sedan blev det komplicerat när han lade in bröd och det visade sig innehålla lite av många näringsämnen. En flicka som bara ätit risgrynsgröt med mjölk insåg att det inte räckte, utan hon började lägga till sådant som hon kunde tänka sig komplettera med. En pojke ville lägga in en måltid som var bra före träning. Den var inte lika lätt att utvärdera då det saknas specifika rekommendationer för vad barn bör äta före träning.

Så samlades gruppen för att diskutera vad barnen ville forska mer om. Två flickor som spelade fotboll ville gärna undersöka vad som är bra mat för fotbollstjejer. En av pojkarna hade nu lämnat idrotten och ville veta vad olika näringsämnen var bra för, hur mycket han behövde av respektive och sedan läsa på förpackningar och se vad som var bra mat för honom. Övriga barn, som också vill veta mer om mat och idrott började fundera på frågan om vad som är viktigast vid träning och man var överens om att det viktigaste var att dricka. ”Kan man göra egen sportdryck?”, undrade medforskarna. Gruppen kom så fram till att en bra forskningsuppgift vore att tillverka och provsmaka en sportdryck. Annat som diskuterades var att åka till Friidrottens hus och träffa någon kändis. Kanske kunde de intervjua någon känd idrottare? Handledaren föreslog att de kunde skicka e-post med ett frågeformulär till någon känd idrottare, men det ansågs inte lika häftigt.

Gången därefter genomförde gruppen tillverkning av sportdryck. Några av medforskarna blandade en sportdryck baserad på saft och de andra använde tropisk juice som smaksättare. Handledaren hade också köpt en färdig sportdryck som jämförelse, vilken medforskarna inledningsvis ansåg var cool. Vid provsmakningen presenterades de tre dryckerna anonymt som A, B och C. Provsmaakning genomfördes individuellt och barnen fyllde i protokoll. Resultatet visade att den egenblandade juice-baserade drycken fick högst poäng och fick omdömen som ”superbra”, ”lagom söt” och ”något besk”, medan den köpta drycken hamnade i mitten och den egna saftbaserade lägst. Barnen tittade också på innehållsförteckningen på den köpta drycken och konstaterade att ingredienserna var många och konstiga. Handledaren hade räknat fram kostnad och energiinnehåll och detta diskuterades livligt. Avslutningsvis skrev medforskarna ner metod och resultat i forskarböckerna.

Andra aktiviteter

Vi genomförde också många andra aktiviteter med medforskarna. Här följer en kortfattad sammanställning av aktiviteter som en eller flera grupper genomförde:

Undersöka ingredienser i livsmedel

Uppgiften var att plocka ut två ingredienser från innehållsförteckningar på förpackningar barnen valt ut i butiken. De jobbade två och två vid klassrummets datorer. Handledaren hade i förväg plockat fram olika adresser till Livsmedelsverket, men all information fanns inte där, visade det sig. En grupp slog då upp vissa ord som t.ex. kakaomassa på Wikipedia, medan en annan grupp hittade information på den finska motsvarigheten till Livsmedelsverket. Uppgiften var inte lätt, men barnen löste den ändå på ett fint sätt. Poängen var inte att de skulle hitta svaren om alla ingredienser, utan få en förståelse för den komplicerade sammansättning som dessa typer av livsmedel har.

Besök på pizzeria

Handledaren hade i förväg ringt till pizzerian och fått klartecken för ett besök. Innan gruppen gav sig iväg diskuterades hur observationen skulle gå till och barnen fick instruktioner på ett löst blad. Det handlade om att räkna antalet rätter på menyn och anteckna antalet och vad rätterna kostade, att beskriva hur restaurangen såg ut och hur det såg ut där man köpte hämtmat. Barnen skulle skriva svar på frågorna i sina forskarböcker. Att skriva upp antal maträtter och priser var inte svårt och inte heller att rita restaurangens bord och stolar. En pojke utmärkte sig särskilt genom att detaljerat rita hur det såg ut där man köper hämtmat, dvs. hur man kommer in genom dörren och går fram till disken och hämtar och betalar där.

Besök i bamba med provsmakning

Medforskarna skrev fyra frågor de ville ha svar på i sina forskarböcker och tog med dem tillsammans med papper och penna till skolmatsalen. De hade också med sig engångskameror. De ställde en fråga i taget till personalen och fick reda på hur mycket mat som gick åt under en dag och hur många portioner som serverades. Svaren skrev de i sina forskarböcker. Sedan blev det rundvandring i kontor, förråd, kök och disk och barnen turades om att fotografera. Besöket avslutades med provsmakning av sött, salt, surt och beskt: jordgubbssylt, saltinlagda oliver, citron i tunna trekantsskivor och kallt kaffe. Barnen fick fylla i protokoll som handledaren förberett. Tillbaka i klassrummet igen diskuterades dagens forskning. Alla var nöjda och tyckte att det varit spännande.

Fotografering och intervjuövning

Medforskarna fick också en uppgift som alla skulle göra. De delades i grupper om två eller tre som fick samsas om en engångskamera och uppgiften var att

fotografera matlandskapet. De fick var sitt introduktionsblad som vi gick igenom inledningsvis tillsammans i varje grupp. Vi gick också igenom etiska regler för fotografering, t.ex. att man måste fråga innan man tar ett foto. Veckan därpå samlades kamerorna in, handledarna svarade för framkallningen och påföljande vecka analyserades slutresultatet. Någon hade aldrig sett negativ och blev väldigt upptagen av dem. Vi hade i förväg bestämt att låta barnen intervjua varandra om sina fotografier för att på så sätt introducera intervjuteknik. Först diskuterades intervjufrågor. Vad ville de som intervjuare veta? De kom fram till att det skulle vara intressant att få veta vad som fanns på kortet, varför fotografen tagit bilden, var den var tagen, när och vem som var med på kortet. Svaren skulle de skriva ner i sina forskarböcker och redovisa för gruppen.

Chipsprovning

Chipsprovningen var ett svar på barnens önskan om att få provsmaka fler produkter och vi valde en av dem som stod högst upp på deras önskelista, chips. Aktiviteten genomfördes på fritidsklubben. På ett bord hade vi ställt fyra chipsförpackningar numrerade 1-4. På ett annat bord låg de fyra chipssorterna upphällda på varsin tallrik, också de numrerade 1-4 (men i annan ordning vilket påpekades för barnen). Medforskarna fick i uppgift att skriva numret på sin favoritförpackning respektive de chips som de tyckte smakade bäst på en lapp som de fick stoppa i en låda med springa i locket, vilken forskarna i förväg gjort i ordning och klätt i guldpapper. Valsedlarna räknades samman och resultatet meddelades. Vinnare blev den chipssort som är mest processat och innehåller flest tillsatser. Avslutningsvis gick en av handledarna igenom chipsfakta och berättade om innehållet i de olika chipspåsarna.

Reklamfilmsvisning

Vi valde ut korta reklamavsnitt från tv inspirerade av produkter barnen visat intresse för och som ingick i deras vardag: yoghurt, frukostflingor, smörgåsmargarin, potatischips och matbröd. Reklamfilmerna brändes ner på DVD. Vi bestämde att detta var ett lämpligt tillfälle att introducera enkäter som metod och konstruerade en enkät med fem frågor. Vi berättade om vad man ska tänka på när man använder enkäter i forskning. Efter en kort introduktion i ämnet reklam visades de fem filmerna och barnen fick svara på frågor om huruvida de brukar titta på reklam, vad de tycker om reklam, vad de tyckte om de aktuella reklamavsnitten och om de blivit sugna på att köpa produkterna de sett. Sedan fick de se filmerna en gång till. Efter varje inslag tog vi en paus och diskuterade våra intryck. Medforskarna bedömde filmerna och pratade om vilka knep som reklammakarna använt och i vilken mån de lyckas övertyga tittaren.

Intervju med föräldrarna

Forskningsfrågorna ”Vem lagar mat hemma?” och ”Varför lagar inte pappor mat?” initierade intervjuer med föräldrarna. Medforskarna fick hitta på en fråga var och sammanställa till en gemensam frågelista med sex frågor.Handledaren påpekade att det gällde att hitta på frågor, som det inte bara gick att svara ja eller nej på. Frågorna handlade om roligt och svårt med att laga mat, vem som lärt föräldrarna laga mat, vilken mat de oftast lagade, favoritrecept och om de tyckte att barnen hjälper till tillräckligt ofta. Påföljande gång redovisades svaren och en livlig diskussion om varför spaghetti serverades så ofta utbröt. Detta var en lätt och rolig uppgift, tyckte barnen.

Fler frågor

Nya forskningsfrågor kom upp under processens gång, dels spontant från medforskarna och dels på uppmaning av handledarna. Trots att grupperna alltså kom att göra delvis olika forskningsuppgifter beroende på deltagarnas intressen, kom det upp många frågor som det inte var möjligt att undersöka under den tid som BAMM pågick. Exempel på forskningsfrågor som kom upp men som inte fördjupades var t.ex.

Vad är ris?

Varför är det så mycket dåligt fett i maten?

Vad är nyttigast? Blåbär eller broccoli?

Hur blir det fullkorn?

Hur många bränslebollar finns i maten under en dag?

Är tomat frukt eller grönsak?

Vilket fett behöver barn?

Hur ska man veta vad som är nyttigt?

Vilket är godast av McDonald's och Burger King?

Varför äter vi det vi äter?

Hur många pappor lagar mat hemma?

Hur är det att äta vegetariskt?

Varför äter vissa pytt-i-panna på fredagar?

Hur gör man ett café?

Vad äter astronauter? Vad gör astronauter när maten tar slut?

Var kommer maten på pizzerian ifrån?

Vad äter äldre som bor på äldrehem?

Hur mycket mat finns det i världen?

Listan, som var betydligt längre, visar att BAMB-projektet genererade många fler frågor än vad medforskarna hann undersöka, och den visar också på det faktum att fler frågor väcks allteftersom man fördjupar sig i ett ämne.

Forskarskolan avslutas – redovisning

Forskning handlar ju inte bara om att ställa forskningsfrågor, samla in och analysera material utan också om att berätta om sin forskning för andra människor. Vi hade redan lovat föräldrarna att de skulle få ta del av barnens forskning, och nu passade det bra att avsluta den första fasen av BAMB med att barnen redovisade projektet för sina föräldrar. Vi överlät åt medforskarna att bestämma vad de ville berätta om sin forskning i BAMB och började med göra en tankekarta i fritidsklubben en eftermiddag. Ett blädderblock togs fram och många olika förslag på redovisningsteman framfördes. Tillsammans fastslog vi fem punkter som realistiska och genomförbara:

1. Fotocollage
2. Bränslebollar
3. Provsmakning
4. Reklamfilm
5. Föräldrarnas matlandskap

Vi bestämde att göra olika stationer som föräldrarna kunde gå runt mellan och som medforskarna skulle ansvara för. De fick skriva upp sig på det de ville jobba med. Vi ägnade sedan två gånger till förberedelserna. Det gällde att klistra upp foton på collage, handla mat till provsmakningen och tillverka bilder av mat med antal bränslebollar på baksidan. Barnen gjorde också en reklamfilmsenkät som föräldrarna skulle svara på. Med lärarnas hjälp skickades inbjudningar till föräldrarna och anmälningar tillbaka till oss.

Den stora dagen var det full aktivitet redan på eftermiddagen. Barnen tillverkade skyltar till de olika stationerna och skar ost i små tärningar och satte tandpetare i dem till kvällens provsmakning. Collagen kom upp på väggarna i forskarrummet, osten och chipsen var väl förberedda och bevakade av barnen i samma rum. I matsalen torkades borden av och värmeljus tändes. Barnens matlandskap hängdes upp mitt i rummet i två långa rader. De tomma ark på vilka föräldrarna skulle rita sina egna matlandskap var utbredda över tre bord. Slutligen iordningsställdes också fritidsklubbens lokal för reklamfilmvisningen.

När föräldrarna var samlade inledde forskarna med att presentera vad medforskarna hade gjort under hösten och berättade om meddesignandet som skulle ske under vårterminen. Så berättade vi för föräldrarna om de olika stationer de kunde besöka under kvällen. Till deras hjälp fanns ett papper med alla stationerna beskrivna. De fick också en kort sammanfattning av projektets resultat och kunde

titta på en affisch vi gjort och som fanns uppsatt på väggen i matsalen. Många föräldrar tog chansen och ritade matlandskap som visade en frukost, en hel dag hemma och på jobbet, fredagsmys och olika koppar, glas och tallrikar med mat på.

Sedan samlades alla i matsalen igen och föräldrarna fick veta hur svaren fördelats på reklamfilmsenkäten och höra kopplingen till barnens svar. Föräldrarna fick också veta hur de rangordnat ostarna och chipsen. Vår näringsfysiolog berättade hur föräldrarna samlat bränslebollar till frukost och att deras resultat var lite sämre än barnens. Fritidsledaren och lärarna tackades och fick presenter. Kvällen avslutades med att vi forskare applåderade barnen för deras insats under terminen. Vi påpekade också att det fanns chips och ost från provsmakningen kvar och barnen försvann snabbt i en strid ström som ringlade ut genom dörren och bort i korridoren. Det kändes som en mycket lyckad kväll.

Utvärdering

Självklart skall forskning också utvärderas. Alla medforskare fyllde i den utvärderingsblankett vi gjort i ordning. Vi hade listat alla aktiviteter som ingått i BAMM och barnen kunde välja att ge dem en, två, eller tre stjärnor. De högst rankade aktiviteterna blev de olika provsmakningarna, redovisningen vid föräldramötet och att göra sportdrycker. Mer skollika aktiviteter som att rita diagram och att skriva matdagbok rankades lägst. När vi räknade ut medelbetyg genom att översätta stjärnorna till siffrorna 1, 2 och 3, blev det sammanlagda medelbetyget 2,26 och för de olika aktiviteterna varierade betygen mellan 1,64 och 2,89, vilket vi kände oss nöjda med. Medforskarna gav också många förslag på vad de ville göra mer. Att göra sportdrycker var ett svar som återkom och även andra förslag som gick ut på att göra egna maträtter. Att göra saker själv var tydligen populärt, någon tyckte det varit för mycket prat. Flera skrev också att de ville ut på platser utanför skolan och forska. Vi tyckte att vi fick en hel del goda råd om hur barn kan och vill forska om matlandskap. Vi hade inte heller varit helt fel ute med våra aktiviteter, det kunde vi se av utvärderingen. Många aktiviteter hade fått höga poäng och flera barn tyckte att allt var jättebra som det var. ”Alla borde få chansen att vara med i BAMM” sa en av medforskarna när saken kom på tal.

Att arbeta med barn som medforskare

Medforskning i skolmiljö

Den version av medforskning som genomfördes i projektet kom att i hög grad präglas av skolmiljön som vi befann oss i. Personalen på den skola vi vände oss till var redan från början mycket positiva till forskningsprojektet. Vår ”dörröppnare” in i skolan var fritidsklubbens ledare, som hade ett stort intresse för mat och hälsa. Både fritidsledaren och lärarna uppmuntrade barnen i deras BAMB-verksamhet, puffade för forskningsaktiviteterna, gav inspiration, berömde barnens arbete och såg till att det var arbetsro. Genom att personalen inbjöd oss att arbeta med projektet under tiden som barnen var i skolan och på fritidsklubben fick vi en struktur på vårt arbete och visste att vi hade en viss tid till vårt förfogande varje vecka. En annan fördel var att eleverna enligt uppgift var väl förtrogna med vad forskning är och själva redan hade forskat i skolan. Vi hade inga uppgifter om hur denna forskning gått till eller hur man inom skolan definierade forskning, bara att begreppet som sådant var välkänt för barnen.

Att komma in i skolan som forskare gick alltså förvånansvärt lätt, och det var först efterhand som vi insåg att detta friktionsfria tillträde också hade en avigsida. Vad som skedde var helt enkelt att vi gled in i en väl inarbetad struktur där relationerna mellan vuxna och barn samt organiserandet av tid och organiserandet av kroppar redan är klart definierade. Barn är i skolan för att lära, de är där i egenskap av elever. Alla vuxna i skolan har därför barns lärande i fokus, inte bara lärarna som undervisar utan också skolmåltidspersonal, vaktmästare, fritidsledare m.fl. vars verksamhet går ut på att ge eleverna resurser för att lärandet ska fungera så bra som möjligt under skoldagen (jfr Moss 2006). Föräldrar som kommer till skolan gör det i syfte att få information om sitt barns lärande eller för att serva barnet – lämna gymmapåsen som glömdes hemma eller hämta läxböcker åt ett sjukt barn. Som vuxen i skolan är det därför oundvikligt att bli positionerad som ytterligare en som på något sätt vill främja barns lärande, åtminstone om man, som vi, bedriver någon verksamhet med eleverna. Denna förförståelse, av vilka roller vuxna respektive barn har i skolan och hur skolans arbetssätt och målsättningar ser ut, kom i viss mån i konflikt med de avsikter vi hade med vårt forskningsprojekt. Det blev en krock mellan forskningskontexten och skolkontexten när det gällde *plats och organisation, relationen mellan vuxna och barn, synen på fostran samt kunskapsproduktion*.

Plats och organisation

De fysiska och organisatoriska förutsättningarna för BAMB bestod av de utrymmen där forskningen bedrevs, storleken på forskargrupperna och tiden vi fick till vårt förfogande. Varje klassrum hade ett gruppum, och som nämnts delade vi på oss så att två grupper satt i respektive klassrum och en grupp i varje

grupprum. I den här miljön var barnen väl förtrogna, det fanns utrymme för alla och det var lätt att arrangera bänkar och stolar som vi ville ha dem. Här fanns också tillgång till det material vi behövde i form av papper, pennor, färger, linjaler samt två datorer för varje klass. En nackdel var dock att endast några få elever kunde använda datorerna åt gången, samt att det kunde bli högljutt i klassrummen, när flera grupper satt och diskuterade samtidigt. Gruppstorlekarna på 7-8 elever tänkte vi först var lagom, men vi upplevde snart att grupperna trots allt var för stora, dels för att kunna hålla koncentrationen runt en gemensam diskussion, dels för att kunna följa upp varje enskilt barns förslag. Istället fick vi välja några av de forskningsfrågor som kom upp i gruppen, medan andra frågor aldrig blev utredda.

Den tidsmässiga ramen för BAMB innebär att vi besökte skolan en gång i veckan. Det var en fördel att ha en bestämd dag när vi och medforskarna visste att vi skulle komma, och en nackdel att vi inte kunde vara mer flexibla. De ca 90 minuter vi hade till förfogande i klassrummen var ibland lagom lång tid, men det kunde också upplevas som för kort tid om man skulle göra en aktivitet utanför skolan och för lång tid om mesta tiden skulle ägnas åt gruppdiskussioner. Tiden medgav inte heller att vi gav oss av längre än inom närområdet. Vid den stund vi hade på fritidsklubben efter skolans slut, var det inte möjligt att samla alla barn samtidigt mer än en kort stund och trötthet efter en skoldag och andra lockande aktiviteter gjorde att vi vid de tillfällena fick koncentrera oss till någon konkret, praktisk aktivitet. På fritidsklubben var det också en högre reell grad av frivillighet, vilket gjorde att det var färre barn med här.

Efteråt har vi kunnat utvärdera och ta ställning till fördelar och nackdelar med att barnen forskar på skoltid respektive på sin lediga tid. När medforskarna deltar på sin fritid är frivilligheten tydligare och man kan utgå från att bara de som är genuint intresserade deltar. Utanför skolans ramar är det också lättare att fjärma sig från skolans lärandediskurs och upprätta en annan, mer jämlik, relation mellan forskare och medforskare. Samtidigt kan man räkna med att färre barn deltar och att det medför större svårigheter att hitta tid och plats för att samla grupper. När forskningen bedrivs på skoltid har fler barn möjlighet att vara med, eftersom tiden redan finns tillgänglig inom skolans ram. Dessutom finns lärarna till hands för hjälp och stöd åt såväl forskare som medforskare, och skolans lokaler och utrustning kan användas. På minussidan finns det faktum att forskningen tenderar att bli lik andra skoluppgifter och att barn, som egentligen inte är så intresserade deltar ändå, och kan påverka gruppen negativt. Att vara med i BAMB var visserligen frivilligt, men alternativet för eleverna var att ägna sig åt något skolarbete på egen hand. Det visade sig inte vara något särskilt attraktivt alternativ, och när ingen valde det, bidrog gruppeffekten ytterligare till att BAMB-medverkan i praktiken blev obligatorisk och därmed likställd med andra skoluppgifter.

Relationen mellan vuxna och barn

I forskningsprojektet förväntades barnen ställa om från elever till medforskare och relatera till nya människor i skolan, som försökte vara ”andra sorters vuxna”, något som de gjorde utifrån sina erfarenheter att hantera liknande situationer. Här kunde vi se att medforskarna dels använde sig av de erfarenheter de fått av att vara elever (i relation till lärare), dels erfarenheter som handlar om att vara barn (i relation till vuxna i allmänhet). ”Elevhandlingar” som de utförde var att ställa frågor, samla fakta, göra kreativa redovisningar och delta på ett konstruktivt sätt i grupparbete. Men till elevhandlingar hör också att inta en oansvarig roll, att maska eller ägna sig åt annat, och att leda uppmärksamheten bort från forskningsprojektet. ”Barnhandlingar”, det vill säga handlingssätt som går att associera till det faktum att de var barn, och inte vuxna, kan också urskiljas. Här kan nämnas ett konkret och kroppsligt förhållningssätt; intresse för provsmakningar och praktiskt görande; och att ställa frågor som överskred gränserna för vad en vuxen skulle anse rimligt och därmed vidga forskningsfältet och föra in, för de vuxna forskarna, oväntade dimensioner i projektet. Men hit hör också att tröttna om det blev för abstrakt, att inte orka hålla koncentrationen uppe i längre gruppdiskussioner, och att bli vilsen utan tydlig ledning av en vuxen.

Några av oss har tidigare erfarenhet av att bedriva forskning bland barn i skolmiljö, men den forskningen har då gått till så att vi tagit med oss några elever från klassrummet för gruppintervjuer om frågor som inte berör skolan, eller att vi deltagit i barnens aktiviteter på rasterna (Johansson 2000, 2005, Johansson et al 2006). I BAMB arbetade vi med barnen på skoltid, vi initierade aktiviteter som tidvis var ganska skollika och kände ett ansvar för att våra grupper skulle åstadkomma något. Detta gjorde att vi snart fann oss positionerade som pedagoger. Det blev problematiskt på så vis att vi å ena sidan imponerades av de professionella pedagogernas förmåga att undervisa och leda klasserna och att vi å andra sidan inte ville vara vanliga lärare, utan ”en annan sorts vuxna”. Vi hade föreställt oss att vi skulle fungera som handledare för en grupp intresserade, fokuserade medforskare, att vi skulle ha en mer jämlik roll och att vi skulle tona ner vår vuxenauktoritet, så som vi, vid tidigare fältarbeten, varit vana att tona ner vår vuxen/forskarauktoritet gentemot informanterna. Tidvis var detta också vad vi upplevde under forskningen, men ofta uppstod situationer där gruppen var okoncentrerad, där några barn störde de andra och där vi ställdes inför den vuxnes traditionella ansvar att ”hålla ordning”, och vi fann oss plötsligt gå in i roller som ”lärarykariat”, ”mamma” eller ”ordningspolis” (jfr Berggren Torell 2005).

Synen på fostran

I alla sammanhang där barn och vuxna möts görs generation på något sätt, dvs. de inblandade parterna förhåller sig till och agerar utifrån det faktum att man har olika ålder och tillhör olika generationer. Välkända relationer mellan barn och vuxna, vilka är lätta att gå in i, är lärare-elev, fostrare-fostrad, eller som man också kan

uttrycka det being-becoming. Det är inte bara i skolan som vuxna förväntas vara fostrare och utbildare och som barn förväntas vara becoming, i behov av vuxnas ledning och beskydd. I själva verket ligger det djupt i vuxenrollen att man ska ta ansvar för barn på olika sätt och det ligger djupt i barnrollen att man är en växande och lärande individ, som, liksom en planta, behöver de rätta växtbetingelserna och näringen och vars utveckling hämmas eller går snett om man utsätts för felaktig behandling. Det är troligt att dessa föreställningar om vuxnas och barns relation till varandra ligger till grund för de starka reaktioner som vi mött bland pedagoger och andra vuxna inför en del inslag i projektet, som t.ex. provsmakningarna av chips och söta flingor. Utifrån de nämnda diskursernas logik skulle övningar som dessa motverka barns hälsofostran och rentav vara skadliga för barnen. Argumentet är att om vuxna tillåter och till och med uppmuntrar barn att äta onyttiga saker, så kommer barnen bara att vilja äta ännu mer av det. I den här argumentationen utgår man från två av barnkonventionens ”tre p”, nämligen beskydd (protection) och resurser (provision) (Qvortrup 1998).

Vår forskning kom dock in från ett annat håll, nämligen via barnkonventionens tredje p, deltagande (participation). Vårt syfte sträckte sig utanför skolan, till att vi ville tillföra forskningen om barn, mat och hälsa något nytt; vi ville tillsammans med våra medforskare ge ett bidrag till forskarvärlden. Vår utgångspunkt var därför inte eleven, utan medforskaren, en individ med resurser i form av kunskaper, erfarenheter och reflektionsförmåga. Medforskaren är ingen tom vaxtavla som de rätta värderingarna ska ristas in på. Han eller hon befinner sig redan i ett personligt matlandskap, uppbyggt under – i det här fallet – tio år, är väl förtrogen med vad som anses rätt och fel, nyttigt och onyttigt i matsammanhang, och har redan egna underbyggda värderingar. Med utgångspunkt i etisk symmetri ville vi inte förutsätta några essentiella skillnader mellan forskare och medforskare, utan låta varje situation avtäcka sina maktrelationer (Christensen & Prout 2002).

Kunskapsproduktion

När vi således inte behövde börja från början med att förmedla goda matvärderingar till barnen, kunde vi istället gå vidare från den punkt där barnen befann sig och ge dem utrymme att ställa nya frågor som byggde på deras tidigare kunskaper. Vi upptäckte då att en poäng med att som vuxen avstå från att signalera värderingar är att man därmed överlämnar den uppgiften åt medforskarna själva. De kom nu att ställa frågor som visade att de tagit till sig såväl skolundervisning som information från medier och personer i deras omgivning. ”Finns det gift i bambamaten?”, ”Varför är det så mycket dåligt fett i maten?”, ”Varför är det som är gott också onyttigt?”, ”Är glutamat farligt?” och ”Hur många bränsleballar finns det i maten under en dag?”, var frågor som till en del kom att följas upp inom BAMM:s ram. Barnen nämnde också, bland annat när de intervjuades i media, att de under projektet kommit att fundera mer över vad de åt och att de ändrat vissa av sina matvanor.

Kombinationen av att vi avstod från att förmedla värderingar och att vi lät medforskarnas intressen vara vägledande i processen ledde till att mycket av det som gjordes i projektet blev sådant vi inte hade kunnat tänka ut själva. När barnen fick leda oss lärde vi oss andra saker om barns relation till mat och sina matlandskap än vad vi föreställt oss, och annat än vad vuxenvärlden i allmänhet ser. Projektet ledde alltså inte bara till att barnen med hjälp av sina forskningsfrågor lärde sig nya saker, utan också att vi vuxna fick närma oss barns matlandskap på nya sätt. För det första blev vi påmind om matlandskapets sinnliga, kroppsliga, handfasta dimensioner. Provs smakning kom på tal redan vid vår inledande presentation och tillhörde de mest uppskattade inslagen, liksom aktiviteten att blanda och bedöma olika sportdrycker. När vi besökte matbutiken och pizzerian kom önskemål upp om att köpa godis, dricka eller något annat gott. Det fanns också barn som besvärades av att aktiviteterna i BAMB gjorde att de tänkte mycket på mat och blev sugna på mat. Medforskarna påminde oss på så vis om att mat och ätande framför allt handlar om kroppsliga upplevelser, och inte bara om diskursiva och symboliska aspekter, vilket forskare kan tendera att uppehålla sig vid.

För det andra fick vi en förståelse för hur våra medforskare förstod begreppet forskning. Det började redan vid presentationen, när någon frågade om vi skulle ta sprutor, ett tecken på att forskning tolkades som medicinsk och annan naturvetenskaplig forskning. Många av de forskningsfrågor som kom upp befann sig inom det naturvetenskapliga fältet, t.ex. frågor om livsmedlens innehåll och individers näringsbehov. Vi märkte också att forskning för barnen handlade om att ta reda på fakta, vilket var något de ofta gjorde i skolarbetet. Vi som är humanistiskt och samhällsvetenskapligt skolade forskare förväntade oss nog att barnen skulle vilja forska om sådant som måltiden hemma och i skolan eller om vilka budskap som förmedlas i reklamen, och vi initierade detta i några av de inledande forskningsaktiviteterna. Någon grupp valde sedan att intervjua sina föräldrar, men i allmänhet visade medforskarna inte så stort intresse för att undersöka det som redan var välkänt. Uppgiften att ta foton av sina matlandskap trodde vi skulle bli en populär aktivitet, men när kamerorna lämnades in visade det sig att många inte tagit mer än några få foton. När de efteråt skulle intervjua varandra om fotografierna var intresset inte särskilt stort och fotograferingen fick ganska låga poäng i utvärderingen. Vår tolkning är att det berodde på att de inte upplevde att fotograferingen gav dem någon ny eller intressant information. Ett ytterligare exempel var när en forskare föreslog att hennes grupp skulle studera företeelsen ”fredagsmys”, vilket inte vann något gehör, eftersom barnen ansåg att det redan var något som alla kände till.

För det tredje ledde vårt forskningssätt till att vi fick en inblick i strategier som barn kan ha för att navigera i ett i högsta grad värdeladdat matlandskap. Vi upplevde allt som oftast att våra medforskare tog på sig att agera utifrån en välkänd barn-subjektivitet, som skulle kunna benämnas ”godismonstret”, genom att

uppmåna oss forskare att köpa godsaker, eller genom att på olika sätt undkomma de strategier som skol- och måltidspersonal hade för att få dem att äta nyttigt. Vi kunde också se att de upprättade tydliga gränslinjer mellan olika mathandlingar för att på så vis ordna upp matlandskapet i olika nischer. Det kunde vara vanliga, vardagliga, nyttiga måltider hemma och i skolan kontra festlig, onyttig mat vid kalas eller fredagsmys. Eller det kunde vara en uppdelning mellan mat man äter för att det är gott och mat man äter för att det är nyttigt. Själva uppdelandet av livsmedel i nyttigt och onyttigt är en sådan kategori-ordnande aktivitet, som även några av oss forskare allt som oftast föll in i. Överskridanden mellan kategorierna kom också upp, bland annat i frågan om det var möjligt att framställa nyttigt godis, ett ämne som sedan följde med in i fas II av BAMB.

Empowerment

Ett viktigt mål för vårt projekt var att bidra till medforskarnas empowerment; att de på olika sätt skulle stärkas genom att bemötas som kompetenta, reflekterande medforskare. Detta vårt förhållningssätt var inte nytt för barnen. Eleverna i de här klasserna var i högsta grad vana vid att bli positivt och respektfullt bemötta av de vuxna på skolan. Vi upplevde att det fanns ett stort engagemang från både lärarnas och fritidsledarens sida och att de såg barnen som individer med kompetens och resurser. Det är naturligtvis svårt att mäta hur mycket just BAMB bidrog till barnens egenmakt, men något går ändå att säga. Det var uppenbart att medforskarnas kunskaper om mat och hälsa hade ökat och att de hade lärt sig olika knep för en hälsosammare livsstil, som att räkna bränsleballar och att intressera sig för närings- och energiinnehåll för att orka mer. Att sött är gott hade framstått som problem, liksom att mat innehåller konstiga tillsatser, att den nyttigaste maten sällan har de fräckaste förpackningarna och att man kan göra en bra sportdryck själv som är både godare och billigare än den man köper. Vi kunde också notera självkänslan och stoltheten av att delta i och själva kunna styra en forskningsprocess, t.ex. i redovisningen för föräldrarna, som var en av de mest populära aktiviteterna i BAMB. Barnen blev också intervjuade både i lokalpressen och radioprogrammet Meny och framstod där som kunniga och intresserade matforskare. Vidare vittnar den långa listan på förslag till fortsatt forskning i vår utvärderingsenkät om att de var redo för mera forskning. Femton barn anmälde sig också direkt till en fortsatt medforskning påföljande hösttermin.⁴

Frågan om empowerment i samband med barns medforskning förtjänar ändå att problematiseras, inte minst för att relationer mellan vuxna och barn är genomsvårade av maktrelationer. Ole Petter Askheim (2007) påpekar att empowerment-

⁴ Sandra Hillén, en av de deltagande forskarna i BAMB, genomför fr.o.m. hösten 2009 ett fältarbete inom ramen för sin forskarutbildning, utformat som en ”matforskarklubb” för barn, där hon tar sin utgångspunkt i lärdomarna från BAMB. Nio barn från den aktuella skolan deltar i klubben.

tanken bygger på ”en positiv syn på människan som ett i grunden aktivt och handlande subjekt som vill och vet sitt eget bästa om man bara skapar rätt förhållanden” (ibid:19). Men man måste också ställa frågor om vem det är som avgör vad som är en individs bästa, vad som menas med rätt förhållanden och om det finns olika uppfattningar om hur slutresultatet av en lyckad empowerment-process ska se ut. Risken finns att existerande maktförhållanden består i förtäckt form. Inte minst i förhållande till barns empowerment är risken stor att de blir föremål för en paternalistisk modell, där vuxna i praktiken styr hur processen ska gå till (Starrin 2007). Kanske är det klokaste att inte tro att det går att hitta objektiva svar på de här frågorna, utan att empowerment bara kan förstås som subjektiv erfarenhet. Bengt Starrin (2007) utvecklar detta utifrån begreppet ”emotionell energi” (Collins 2004). Emotionell energi handlar om självkänsla och tillhörighet till ett större sammanhang och yttrar sig i känslor av entusiasm, självtillit, solidaritet och handlingskraft. Uppfylld av emotionell energi upplever man att man är värdefull och har något att tillföra omvärlden (Starrin 2007). Utan sådan emotionell energi är det svårt att föreställa sig någon verklig egenmakt.

Om empowerment i första hand handlar om att skapa ett klimat för trygghet, jämlikhet och ömsesidigt utbyte behöver inte utformningen av aktiviteterna i sig innebära en högre eller mindre grad av egenmakt. Det betyder fördens skull inte att formerna för medforskningen är betydelselösa. Det kan t.ex. skilja i *graden av delaktighet, inblick i forskningsprocessen, platsens betydelse och spridning av forskningsresultaten*.

Grad av delaktighet

Graden av delaktighet i forskning kan variera från att barn tillfrågas i något specifikt ämne som forskaren är intresserad av till att barn själva initierar och genomför ett forskningsprojekt och sprider resultaten (Hart 1997, Alderson 2000). I vårt fall låg delaktigheten någonstans mitt på skalan. Forskningen gränsade till ett skolarbete, eftersom det genomfördes i skolan, delvis under lärarnas uppsikt. Barnen fick i viss mån välja riktning, men ramarna för projektet var redan bestämda av forskargruppen och av det forskningsråd som beviljat medel. Barnen planerade och genomförde redovisning i utställningsform för föräldrarna, men all skriftlig redovisning av projektet sker efter det att medforskarna lämnat arbetet. Detta var den grad av delaktighet som var möjlig att uppnå inom ramen för BAMM. Men barnens erfarenheter av att ha varit med i ett forskningsprojekt finns kvar och kan ge ringar på vattnet i andra sammanhang. De barn som valt att fortsätta i ”matforskarklubben” (se not 4), kan t.ex. fortsätta där de slutade och utöka graden av delaktighet till att omfatta fler moment i forskningsprocessen.

Inblick i forskningsprocessen

Att barnen skulle få en *inblick i forskningsprocessen* och hur forskningsresultat blir till, var en av de centrala tankarna med BAMM. Det var grunden till den lilla forskarskola som vi genomförde, där vi presenterade olika metoder och redovisnings-

former och visade på de olika stegen i forskningsprocessen och kontinuerligt uppmuntrade dem att ställa forskningsfrågor. Det handlar inte bara om att de fick större inflytande över sin egen forskning. När man själv har bedrivit forskning, leder det förhoppningsvis också till att man kan se med nya ögon på andras forskningsresultat, och ha en större distans till dem, det blir helt enkelt en avmystifiering av forskningsprocessen (Berggren Torell 2005:56).

Platsens betydelse

Platsens betydelse för möjligheten till empowerment kan man också fundera över. Skolan är en van miljö för barnen, där de kan känna hemmahörighet och trygghet, men det är också en plats med en inarbetad maktstruktur. Inte minst är det en struktur som ordnar barn som kollektiv, vilket sker t.ex. när barnen köar till skolmatsalen, aväter sin lunch på tjugo minuter och sedan förflyttar sig ut på skolgården tills klockan ringer och alla går in samtidigt och sätter sig var och en på sin bestämda plats i klassrummet. Ofta talar läraren till alla barn samtidigt, vilket innebär att man måste vänja sig vid att tilltalas personligt i grupp (något som lärarna på den här skolan underlättade genom att använda ordet ”du” även när de talade till klassen som helhet). Att vara del av ett kollektiv innebär att inte få så stort utrymme som individ. Men att vara många i samma situation kan också innebära en känsla av gemenskap och en speciell form av makt, särskilt när man befinner sig i underordnad position, vilket kan leda till ”etablering av motmakt” (Askheim 2007, även Gallagher 2006). När barnen är i skolan mobiliserar de vissa resurser och intar vissa positioner i förhållande till andra, medan t.ex. hemmet aktualiserar andra resurser och subjektpositioner. Berry Mayall, som intervjuade 5-6-åringar, märkte att när hon träffade barn hemma tillsammans med barnens föräldrar fick hon en annan typ av information än när hon träffade barn i grupp i skolan (Mayall 2000). Här kunde föräldrarna, med sin trygghet och nära kännedom om barnen, bidra till barnens egenmakt i forskningssituationen (ibid.) I en studie om barn och datorer, som en av oss genomfört, följde forskaren med barn hem. Hon märkte då att det barn som var på hemmaplan oftast var den som styrde aktiviteterna vid datorn och att han/hon var säkrare på sig själv, mer aktiv och initiativrik än de barn som var gäster (Johansson 2000). I fallet BAMB kan man alltså anta att de barn som kände sig trygga i elevkollektivet också var de som fick mest emotionell energi av att delta, medan andra kanske skulle kommit mer till sin rätt om forskningen bedrivits på en annan plats.

Spridning av forskningsresultaten

Hur hänger då *spridning av forskningsresultaten* ihop med empowerment? Ganska mycket, tror vi. Patricia Alderson uppmärksammar att mycket av det skolarbete som bedrivs idag liknar det man gör som forskare, men det resulterar inte i publicering och spridning utanför skolan, utan uppfattas som övning istället för att ses som värdefullt i sig (Alderson 2000:244). Inramningen som görs i skolan innebär att barnen är ”elever” och forskningen är ”skoluppgifter”. Det tjänar syftet

att lära barnen något inför framtiden, men resultaten uppfattas inte som värdefulla att sprida till allmänheten. Barns ringa tillträde till den offentliga arenan är ett tecken på att de ännu inte uppfattas som fullgoda samhällsmedborgare. Barn företräds nästan alltid av vuxna och när barn framträder i medier är det för det mesta i egenskap av problem, offer eller elever. När barn bereds tillträde till offentliga arenor, som medier, är det därför mer betydelsefullt än man som vuxen kanske tror. I ett projekt där barn gjordes delaktiga i stadsplanering visade det sig att det viktigaste för de yngsta barnen (6-8 år) inte var att deras förslag fick genomslag i stadsplanen, utan att de fick framträda på en offentlig sammankomst, att de fick mer applåder än de vuxna och att de kom med i tidningen (Johansson 2009b). Även de lite större barnen uppskattade att bli intervjuade i media och att få ställa ut sina förslag för allmänheten på museer och bibliotek (ibid., Johansson 2006). I BAMB har det förekommit mediemedverkan, men barnen har inte själva fått publicera något i vetenskapliga forum. Däremot finns deras resultat med i rapporter och artiklar som vi forskare skrivit. Här skulle man naturligtvis kunnat gå längre och låtit barnen finnas med även i den delen av forskningsprocessen. Ytterligare en arena där barns röster borde få höras är i deras betydelsefulla roll som konsument i konsumtionssamhället (Bergström, Jonsson & Shanahan, 2010). I detta sammanhang bör de uppmuntras att ställa forskningsfrågor och delta i hela forskningsprocessen och inte endast medverka i konsumentpaneler.

”Barnperspektiv”

Barnperspektiv eller kanske snarare barns perspektiv har varit en kärnfråga för oss i BAMB. Vi har strävat efter att BAMB skulle göra det möjligt att få in barns perspektiv i den av vuxna dominerade debatten om barn, mat och hälsa och i forskarvärlden. Anledningen är att vi menar att det fattas kunskap om de här frågorna och att det är lättare att lösa problem som gäller övervikt, ohälsa och felaktiga mat- och motionsvanor om man inbegriper barns tankar och erfarenheter. Emma Rawlins (2009:105) har kommit till samma slutsats och konstaterar att det är nödvändigt att involvera barn, att få deras synpunkter och deras förståelse av vad hälsa är, om hälsoundervisning ska fungera. Utgångspunkten måste istället vara vars och ens resurser. Men hur ska man då förstå barns perspektiv och är det ett helt oproblematiskt begrepp?

Om barnperspektiv är detsamma som att se på världen från ett barns synvinkel innebär det att bara barn kan ha ett barnperspektiv, medan vuxna alltid har vuxenperspektiv. Men man kan också använda begreppet för att tala om att vuxna försöker sätta sig in i och förstå barns perspektiv. Här kan vi backa ett steg och fråga oss varför det över huvud taget är relevant att prata om ett särskilt barnperspektiv, när vi sällan pratar om något sådant som ett ”vuxenperspektiv”. En förklaring är att barn är en s.k. markerad kategori (Davies 1993). Det innebär att när man möter begreppet ”människa” eller ”individ” tenderar man att automatiskt tänka på en vuxen, och man måste därför särskilt markera när man talar om

personer som är under ca 15 år. Detsamma gäller kategorier som ”funktionsnedsatt”, ”utlandsfödd”, ”homosexuell” och kanske även fortfarande ”kvinna”. En markering behövs för att ange ett avsteg från en tänkt ”normalindivid”, som ofta associeras med en svenskfödd, urban, heterosexuell medelklassman i arbetsför ålder. Det är därför som det finns barnläkare, barnlitteratur, barndomsforskare, barnmat, barn-tv-program osv, medan motsvarande ”vuxen”-kombinationer saknas.

Barnperspektiv skiljs därmed ut från ett allmänt ”människoperspektiv” och görs till något annat, något särskilt och annorlunda, och på så vis också underordnat det omarkerade vuxenperspektivet (jfr Hirdman 1988 om samma fenomen gällande genus). När barn placeras lägre i hierarkin utses de också automatiskt till en svag grupp, som det är vuxnas uppgift att värna. Detta behöver kanske inte vara problematiskt; det är utan tvivel så att barn äger färre resurser än vuxna, vad gäller kunskaper och erfarenheter såväl som kroppsliga och ekonomiska resurser, och att barn behöver vuxenvärldens beskydd och omsorg. Men det blir problematiskt när begreppet barnperspektiv bekräftar den markerade gruppens underordning och när barns styrkor och resurser negligeras. Det blir problematiskt när vuxna och barn betecknar två helt olika grupper istället för att båda får ingå i gruppen människor och ha det mesta gemensamt. Det döljer också det faktum att varje individ å ena sidan kan inordnas under flera kategorier och å andra sidan alltid är något mer än summan av dessa tillhörigheter och aldrig helt kan infångas av benämningar och etiketter.

Även i ett forskningsprojekt finns risken att viljan att förstå barns perspektiv bekräftar kategorierna barn och vuxen och även döljer olika barns olika bakgrunder och erfarenheter (Berggren Torell 2005). Ett perspektiv kan ändras från en stund till en annan, menar Berry Mayall och det finns därför en risk att begreppet barnperspektiv leder tankarna till något tillfälligt och obeständigt (Mayall 2000:120). Mayall talar hellre om barns kunskaper, för att visa att det är något som kommer av erfarenheter, vilka individen har reflekterat över och byggt vidare på och på så sätt nått fram till en förståelse, vilken fortlöpande revideras (ibid.). Att sätta sig in i och förstå ”barns perspektiv” har varit centralt i BAMM, och vi tror det är viktigt att pågående problematisera frågan om barns perspektiv. Genom att se hur barn, liksom vuxna, gör erfarenheter och aktivt bygger upp kunskap kan man se att varje individs unika kunskapsprocess berikar alla deltagares perspektiv, oavsett ålder.

Medforskarnas matlandskap

Syftet med den här rapporten är att diskutera medforskning och hur vi har använt begreppet matlandskap i den processen. I det här kapitlet vill vi berätta lite om vad vi har kunnat lära oss av det material som medforskarna har samlat in och de aktiviteter vi genomfört. Det blir ett sätt att presentera medforskarna och deras matvardag.

Var, när och hur äter barnen?

I barnens matlandskap ingår matvanor, normer, värderingar och traditioner som känns igen från andra studier om svenska och nordiska måltidsmönster (Kjaernes, 2002), (Becker & Pearson, 2002; Enghardt Barbieri, Pearson, Becker, & Sverige. Livsmedelsverket 2006.) Barnen beskrev att de åt frukost, mellanmål, skollunch, mellanmål och mat hemma på kvällen. Det innebär att de äter två lagade mål mat varje dag under arbetsveckan måndag till fredag och att de äter något vid sex tillfällen under dagen. Barnen ställde samman resultatet från sina matdagböcker i diagram. Det visade sig att de äter tillsammans med andra personer - familjen, vänner och skolkamrater – i de flesta fall och vid de flesta måltider. Om de äter ensamma är det vid frukost hemma i gemensamma familjer eller hos antingen mamma eller pappa. De sitter oftast i köket, några sitter i vardagsrummet, andra i det egna rummet eller i rummet där teven finns. Alla skolbarn äter i skolmåltiden och många äter mellanmål på fritidsklubben. I matdagböckerna samlade barnen också uppgifter om när de äter. De börjar med morgonmål från och med kl 6.45, de äter skollunch 11.50, fritidsklubbens mellanmål 14.15 och därefter mellanmål/middag hemma till och med 21.15. Vad gäller frukost har vissa skrivit i matdagböckerna att de äter smörgås, pålägg och dryck, andra har ätit gröt och dryck eller smörgås. Några andra skriver flingor, smörgås och dryck. Som pålägg nämner barnen främst ost eller skinka och även några andra pålägg nämns. Frukter eller grönsaker förekommer mycket sällan till frukosten. Den vanligaste drycken är mjölk och många barn dricker den i form av O'boy, vilket är ett sötare alternativ. En femtedel av barnen dricker juice.

De flesta åt någon frukt eller grönsak eller drack juice under dagen. Endast några få har ätit fisk. Sötsaker förekom i en tredjedel av dagböckerna, oftast nämns saft och kaka/paj. Korv fanns vanligast i den s.k. fritidsburgaren, dvs. en falukorvskiva mellan två brödskivor. När barnen skriver om vad mat är i allmänhet framkommer det att de är på det klara med att mat är dels råvaror, dels maträtter. De maträtter som räknas upp är av alla slag som förekommer i svensk matlagning. Kött är mer frekvent nämnt än till exempel fisk. Några är vegetarianer, men de flesta skriver om mat som blandkost. Några har föräldrar från andra länder och har tagit del av dessa maträtter. Andra har erfarenheter av semester utomlands, som Thailand, Italien och Spanien, och har matminnen med därifrån.

När barnen listar vad som är mat framträder en bild av allsidig mathållning. De nämner kött och köttretter, främst av malet kött som köttbullar, köttfärsås och hamburgare. Köttslaget är oftast nötkött, men griskött i olika former nämns liksom ko och älg. Många rätter av kyckling förekommer också. Fisk, korv, pizza och tacos nämns av flera barn. Tillbehör som barnen skriver om är först och främst pasta i olika former, som makaroner eller spagetti. Potatis förekommer oftare än ris. Bland tillbehören nämner barnen ordet grönsaker och några skriver om gurka, citron eller spenat. Drycker barnen för upp på listan toppas av olika sorters läsk strax följt av vatten. Några nämner mjölk, saft och juice och någon enstaka skriver om öl och vin. Bland efterrätter nämns ordet frukt och olika namngivna rätter samt äppelpaj, blåbärssoppa och kladdkaka. Inom gruppen ”pseudomat” (Winson 2004) nämns ordet godis flest gånger och därefter kommer glass. Även ordet choklad förekommer liksom chips vid något tillfälle.

De foton som barnen tagit av sina matlandskap är i allmänhet tagna i skolan, på fritidsklubben, hemma eller i mataffären. Fotona hemma är, med få undantag, tagna i köket. De flesta fotona visar köket, mat eller matlagning, men få personer. Rätter som kunde urskiljas på bilderna var t.ex. köttfärsås, lasagne, risotto, kyckling med ris och broccoli, köttbullar och spagetti, fiskpinnar, bacon och potatisbullar samt stekt korv med pommes frites och gurka. Här finns också bilder på smörgåsar, fint upplagda grönsaker och fruktskålar. Ur fotona kan även utläsas att en del familjer väljer ekologisk eller nyckelhålsmärkt mat. Det vardagliga finns väldokumenterat, och det festliga känns igen genom markörer som levande ljus, läsk, vin till de vuxna, festlig mat och dukning samt presenter. Det finns även några bilder tagna utomhus, på grönsaker, frukt och svamp i trädgården och naturen, vilka visar att barnen har betraktat även dessa platser som delar av matlandskapet.

Hur förhåller sig barnen till det kommersiella matlandskapet?

Det framkom i samband med att barnen beskrev sina matlandskap, att olika kommersiella aktörer tillägnades en viss betydelse. De aktörer som togs upp i bilderna av matlandskapen och i samtal var dagligvarukedjor (t.ex. ICA, Hemköp och Willys), snabbmatsleverantörer (t.ex. McDonald's och Burger King) och den enda restaurangen, pizzerian som fanns i deras närmiljö. Barnen nämnde även en del kända matvarumärken, t.ex. Yoggi och Sibylla, i samband med sina matlandskap. När medforskarna besökte butiken och pizzerian såg vi att de var vana att röra sig i de här miljöerna. De visste var varorna stod i butiken och hur det brukade gå till på pizzerian; de kunde utan problem skilja jämförpriser från varans pris och produktnamn från varumärken; de kände till bäst-före-datum, och kunde ta till sig information från förpackningarna.

När barnen besökte butiken, fick de också i uppgift att granska förpackningar och att se om det gjordes reklam för produkterna i butikerna och konstaterade efteråt att de fått lust att köpa en del av det de såg. Vi märkte att medforskarna var väl

införstådda med att förpackningar såväl som butiksinredning kan attrahera kunder. Vid flingprovningen framkom det att förpackningar som ska tilltala barn är färgglada och visar roliga figurer, medan förpackningar med produkter för vuxna är mer återhållsamma med färger och bilder.

Intresset för hur butiken och förpackningar lockar kunder ledde sedan vidare till en aktivitet där vi analyserade reklamfilmer. Här framkom det att en tydlig majoritet av barnen brukar se på reklamfilm på TV. 33 barn svarade ja på denna fråga och endast sex svarade nej och tre varken eller. De var däremot inte fullt så positivt inställda till reklamfilm på TV. 17 barn var negativa, lika många var klivna och tyckte både och, medan åtta barn angav att de var positiva. De som var positiva menade att reklamfilmer kan vara roliga, medan det som lyftes fram som negativt var att reklamen är tråkig och tjatig och bryter av programmen. Någon nämnde att ”det är ganska onödigt, men ändå är det bra för dom som säljer”. I diskussionerna berättade barnen vad de brukade göra vid reklamavbrotten; någon byter kanal, en annan går ifrån TV:n, medan andra sitter kvar, t.ex. för att kunna meddela dem som lämnat tv:n, när programmet börjar igen. Resultaten stämmer väl med andra undersökningar som visar att barn tidigt lär sig att förhålla sig kritiskt till reklam och att hitta strategier för att hantera alla köpbudskap, något som kan uppfattas som en kulturell kompetens i ett konsumtions- och mediasamhälle (Rönnerberg 2003, Johansson 2005).

Vad har barnen för uppfattning om mat och hälsa?

Medforskarna visade intresse för fysisk hälsa genom den mat de fotograferade, ritade och skrev om. De poängterade även den psykiska hälsan genom att påpeka att man måste ha mat för att må väl. Den sociala hälsan kom fram genom deras bilder av gemenskap runt mat och måltider. De skrev att man behöver en familj för att kunna leva och att de framförallt äter tillsammans med den och i bilderna hade många ritat bord dukade för flera personer. De listade vad som är mat, de diskuterade hälsa och ohälsa, nyttigt och onyttigt, vad de behöver äta, innehållsförteckningar på livsmedel, de gjorde egna sportdrycker, tog bilder på hälsosam mat och de tog med hälsotemat i redovisningen för föräldrarna. Den kända dikotomin nyttigt kontra onyttigt beskrevs av barnen bestå av mat i vid mening kontra mat som äts vid speciella tillfällen. Mat som smakar sött beskrevs vara något som är onyttigt och det var ett ämne som gavs tillfälle att fördjupa sig i.

Barnen inspirerades till att reflektera över hälsofrågor genom skolans undervisning, genom servering av skollunch och fritidsklubbens mellanmål och genom projektets besök på Hälsoäventyret och även av BAMM i stort. I forskarböckerna ser vi att barn i första hand associerar mat med lagade maträtter, vilket kan vara ett tecken på att de uppfattat uppgiften som att det är hälsosam mat som efterfrågas. Några flickor framhöll när de intervjuades i Radions program Meny i P1, att de genom BAMM hade lärt sig att man ska äta nyttigt, man ska variera det man äter, och äta

från kostcirkeln. Det betyder att man ska äta frukt, grönt, potatis och kanske något kött ibland, sa flickorna.

Fördjupade frågeställningar på temat hälsosam mat handlade för barnens del t.ex. om att fundera över hur mycket fett, protein, vatten och kolhydrater man ska äta och vad det finns för näringsvärde i olika produkter. Många av de forskningsfrågor som kom upp anknöt till hälsoaspekter, t.ex. ”Vad är nyttigast, blåbär eller broccoli?” eller ”Vilket fett behöver barn?” Livsmedelskännedom var ett forskningsområde i BAMB. Barnen fördjupade sina livsmedelskunskaper genom att undersöka innehållet i produkter på hyllorna i livsmedelbutiken. De fick plocka ut ingredienser från innehållsförteckningar de samlat och leta vidare på vad de innebär, bland annat på Livsmedelsverkets hemsida och med hjälp av Wikipedia.

Som nämnts tidigare var ett hälsoinslag i BAMB besöket på Hälsoäventyret Oasen där barnen fick lära sig om ”bränslebollar”, ett begrepp att tänka med, vilket fanns med genom hela projektet. En annan aktivitet som direkt relaterade till hälsa var det som en grupp genomförde om mat vid träning, där man gjorde näringsberäkningar med hjälp av ett datorprogram, studerade näringsdeklarationer på förpackningar och blandade egna sportdrycker.

De reklamfilmer som visades vid reklamfilmsaktiviteten handlade om yoghurt, frukostflingor, smörgåsmargarin, potatiships och matbröd. Det fanns flera hälsobudskap i filmerna och en del av medforskarnas kommentarer var relaterade till hälsa. Någon tyckte om reklamfilmen för yoghurt ”därför att jag tycker om mjölk”. Någon talade om choklad i kombination med fullkorn och argumenterade för att det är nyttigt. Vid diskussionen om vilka knep reklamarna använde påpekade medforskarna att hälsa är ett av försäljningsargumenten. Medforskarna uppmärksammade att reklamen för Arlas yoghurt tog fasta på naturen, välmående kor och det ekologiska. Ett av argumenten i Cheeriosreklamen var att flingorna innehåller fyra sorters fullkorn, men någon menade att reklamen ”lurar att dom har fullkorn, men dom har socker i sig”. Reklamen för Lätta margarin gav upphov till kommentaren att det är bättre med riktig grädde istället för att det är ”en massa konstigt” i lättprodukter.

Bland medforskarnas fotografier av mat visade många hälsosam mat. Till exempel förekom bilder på äpplen vid flera tillfällen, en flicka talade om att det var äpplen hon fått av sin moster. Det fanns mycket bilder på mat i förråden och bilder av hur barnen åt på morgonen. En pojke som också tagit bild på frukter, berättade att han gillade frukt.

Aspekter av hälsosam mat som barnen tog med sig till redovisningen för föräldrarna var fotocollagen som innehöll bilder på äpplen och andra frukter samt stationen där föräldrarna fick räkna sina egna bränslebollar. När det gällde produkter som föräldrarna skulle få provsmaka föreslog den ansvariga gruppen en

del nyttiga produkter som mjölk, yoghurt, ost, flingor, oliver, juice, bröd, frukt, babyamat och ”nyttiga tableter”. De mindre nyttiga förslagen var chips, godis och olika kaffesorter. Slutligen enades gruppen genom omröstning om att det skulle bli provsmakning av ost och chips.

Som framgått av tidigare kapitel var sötsaker ett angeläget ämne för medforskarna, liksom att det är ett problem att det som är sött och gott också är onyttigt. En pojke menade att man tycker så mycket om sötsaker för att man får det så sällan. Problematiken gav upphov till frågor som ”Vad är nyttigt/inte nyttigt godis?” ”Kan man göra godis nyttigare?” ”Vad innehåller godis mer än socker?”, ”Går det att göra produkter utan socker men som ändå smakar gott?” Vid en av gruppernas studier i butiken hittade de produkter med sötningsmedel som ersättning för socker, och att det finns sirap i korvbröd, vilket gjorde det svårt att bedöma nyttigheten, ansåg barnen. Till chipsprovningen valde vi chipssorter som skilde sig åt vad gällde innehåll, och informerade efter testet om innehåll och hälsoaspekter av de olika sorterna.

Slutsatser

Några goda råd

Utifrån de erfarenheter vi haft av att genomföra projektet BAMB sammanfattar vi här några goda råd till andra som vill arbeta med barn som medforskare.

1. Tänk igenom valet av forskningsmiljö. Valet av forskningsmiljö lägger grunden för vilka barn som kommer att delta och hur forskningen inramas. Skolan som forskningsmiljö har diskuterats i den här rapporten. Andra tänkbara forskningsarenor är hemmen, den offentliga miljön, t.ex. köpcentrum eller badstränder, eller platser för föreningsverksamhet. Var och en har sina för- och nackdelar och ramar in forskningen på sina specifika sätt, vilket det är viktigt att förhålla sig till.

2. Bestäm graden av medforskning. När barn intervjuas och framträder i citat i en forskningsrapport innebär det ett visst mått av empowerment för barnen, eftersom det ger möjlighet för läsaren att dra andra slutsatser än de som forskaren gör i sin analys. I allmänhet talar man dock om medforskning när barn även är aktiva i andra faser, som att välja forskningsämne, formulera forskningsfrågor, göra egna undersökningar, sammanställa material, analysera och presentera. Det är dock inte säkert att det optimala alltid är att barn medverkar i alla faser av forskningen. Ibland kan det vara ett speciellt område som behöver bli belyst, och där barns medverkan är värdefull. BAMB är ett exempel på detta, då vi ville belysa frågan om barn, mat och hälsa mer från barnens perspektiv, med målet att hitta ledtrådar till hur barns matmiljöer kan bli mer hälsofrämjande. Samtidigt är det viktigt att inte låta sig begränsas av föreställningar om vad man tror att barn i olika åldrar kan klara av, utan snarare bestämma graden av medforskning utifrån projektets mål och anpassa metoderna därefter.

3. Var uppmärksam på frivilligheten. Frågan om frivillighet är svårare när skolan är forskningsmiljön, och projektet bedrivs på skoltid, men det är viktigt att alltid vara uppmärksam på vilka påtryckningar som kan göras åt ena eller andra hållet, från kompisar, föräldrar, konkurrerande aktiviteter eller forskaren själv. Särskilt problematiskt kan det vara för barn, eftersom även föräldrarnas tillstånd krävs och förälder och barn kan ha olika uppfattningar. Det finns metoder utarbetade för att försäkra att frivillighet i forskning är reell och att det alltid går att avbryta sin medverkan.

4. Tänk igenom vilken gruppstorlek som passar bäst för forskningsprojektet. Forskare arbetar ofta i lag, så att även forskande barn gör det är inget problematiskt i sig. Men det vi märkte i BAMB var att gruppstorleken på 7-8 barn innebar en begränsning när det gällde hur aktiv en enskild medforskare var och hur mycket inflytande han/hon kunde få. Vi tror att fler olika idéer skulle kommit upp och att fler barn skulle känt

sig delaktiga om gruppstorlekarna varit hälften så stora. Mindre grupper hade också ökat koncentrationen och minskat kraven på forskaren att agera ordningspolis.

5. Skola in medforskarna i forskningsprocessen. Forskning är ett hantverk och barn behöver, precis som vuxna, lära sig hur man forskar innan man kan börja genomföra forskning. Det gäller sådant som hur man ställer forskningsfrågor och väljer metoder, hur man analyserar, sammanställer och redovisar data samt forskningsetiska frågor.

6. Välj metoder som passar medforskarna. Vi presenterade olika metoder för våra medforskare när det gällde insamling, analys och redovisning. Utifrån våra egna iakttagelser och medforskarnas utvärderingar kunde vi se hur väl de olika metoderna föll ut, hur hög uppskattningen var och hur rikt materialet blev. En sammanfattande slutsats är att ju mer kroppslig och ju mindre skollik en aktivitet är, desto bättre. Resan till Hälsoäventyret innebar att lämna skolan och komma till en ny spännande miljö. Provmakningarna innebar att använda sinnliga resurser och inte bara hjärnan. Att blanda egna sportdrycker var både kreativt och roligt, att näringsberäkna sin frukost, gå igenom innehållsförteckningar på varor i butiken och leta upp betydelsen av olika tillsatser på Internet stimulerade nyfikenheten och vetgirigheten. En ny inramning av välkända platser kunde också upplevas som spännande: att lämna skolan för besök i välkända miljöer, som butik och pizzeria men med en annan agenda än vanligt, att komma ”bakom kulisserna” i skolmatsalen, eller att göra en intervju med sina föräldrar. Att däremot sitta i en grupp och inte ha någon annan uppgift än att prata blev sällan bra; barnen tröttnade och tappade koncentrationen. Att få sprida sina resultat utanför skolmiljön och att själv få agera handledare, som vid den avslutande presentationen, var också en lyckad del av forskningen.

7. Ta vara på medforskarnas resurser. Begreppet medforskare signalerar, till skillnad från begreppet elev, att individen har egna resurser som kommer till användning i forskningsarbetet. I dessa resurser ingår färdigheter som att läsa, skriva, rita och räkna, att följa instruktioner och att kunna samarbeta i grupp. Vidare ingår kunskaper om mat och matmiljöer, t.ex. om hur en måltid kan sättas samman, vilka näringsämnen maten innehåller och vad kroppen behöver. Andra resurser är värderingar t.ex. om vad som är nyttigt och onyttigt, hur man bör bete sig när man äter eller om matreklamens påverkan och sanningshalt. När man som forskare tar sin utgångspunkt i barnens resurser betyder det att ta deras färdigheter, kunskaper och värderingar på allvar och låta dem berika forskningen. Men kanske ännu viktigare är det att ha ett förhållningssätt till barnen som präglas av respekt och ömsesidigt utbyte.

8. Problematisera kontinuerligt din egen roll. Forskaren som vill arbeta med barn som medforskare strävar efter att inta den något knepiga positionen ”en annan sorts vuxen” som kännetecknas av att man inte vill stiga in i en fördefinierad roll som

t.ex. pedagog eller förälder. Det kräver en uppmärksamhet från forskarens sida att se vad som händer i mötena, men också att arrangera forskningsmiljön på ett sätt som underlättar ”en annan sorts” relation mellan vuxna och barn. Undervisnings-situationer gynnar lärare-elev-relationer, stora grupper och oklar frivillighet leder till att vuxna agerar ordningspoliser eller föräldrar, medan aktiviteter där man gör saker tillsammans främjar jämlikhet. Hur forskaren spenderar sin tid i forskningsmiljön har också stor betydelse. Befinner hon sig ute på skolgården med barnen eller sitter hon i lärarrummet med personalen? Hur agerar hon när det blir konflikter mellan barnen eller när någon bryter mot skolans regler? I BAMB kom vi av olika skäl att samverka med barnen framför allt under den organiserade tiden i skolan, vilket säkert hade betydelse för att våra roller kom att bli mer lärarliska än vad vi egentligen hade velat.

9. Ge en inblick i forskarvärlden. Forskarvärlden är en samhällsinstitution med sina specifika sätt att förhålla sig till sig själv och omvärlden. Viktiga värden är öppenhet, nyfikenhet, kunskapssökande, jämförelse och kritisk granskning. Att få en inblick i hur man som forskare förhåller sig till kunskap och kunskapsproduktion är viktigt även för barn som introduceras i forskarvärlden.

10. Fundera på hur forskningen kan nå ut i samhället. Presentation av forskningen till övriga samhället är centralt inom universitetsforskning, och det behöver avspeglas i den forskning som görs bland barn, inte minst för att det är något som skiljer det arbetet från vanligt skolarbete. Kanske är det inte möjligt att gå så långt som till att barnen publiceras sig i forskningslitteratur, men att redovisa resultaten i offentliga utställningar, på webben eller att uppmärksammas i medier är också sätt att nå ut med sin forskning.

Hur kan barns matmiljöer bli mer hälsofrämjande?

Sammantaget kan våra medforskarens arbete i BAMB ge oss som forskare ledtrådar till hur barns matmiljöer kan bli mer hälsofrämjande. En viktig slutsats är att det kräver insatser, inte bara på individnivå, utan också organisatoriska och strukturella insatser. En central utgångspunkt måste vara det som vi argumenterat för genom hela rapporten, nämligen att ha tillit till barns egna resurser i form av färdigheter, kunskaper och värderingar. Det har betydelse att bli respektfullt bemött som en som har något att tillföra och det hälsofrämjande arbetet blir då ett gemensamt projekt för barnen och de vuxna, vare sig det sker hemma, i skolan eller i kommunen.

Barn är mycket mer än ”godismonster” som ska fostras till att äta nyttigt. BAMB visade att barnen var seriöst intresserade av frågor som gäller näring, nyttigt och onyttigt och de ville veta hur de kunde förbättra sina matvanor på olika sätt. De var också väl insatta i att marknadsförare via reklamfilmer och förpackningar

använder olika knep för att få människor att köpa produkterna och att de kan använda hälsoargument som kanske inte har så stor täckning i verkligheten. Vi mötte också en vetgirighet hos barnen. De ville ta reda på fakta om innehållet i maten och dess verkan på kroppen, varifrån maten kommer, hur den odlas och förädlas och hur det är att ha yrken som bonde eller caféägare. Detta är naturligtvis något som skolan har stora möjligheter att fånga upp i sitt hälsofrämjande arbete. Verksamheter som Hälsoäventyret Oasen, som har möjligheter att erbjuda rolig och kreativ undervisning i en ny miljö, kan då vara en värdefull samarbetspartner, vilket förutsätter att regionen tillhandahåller en sådan verksamhet.

Något annat vi fick klart för oss i BAMM var att matglädje, sinnlighet och njutning var centrala inslag i barnens matlandskap, aspekter som måste tas på allvar när man vill åstadkomma hälsosamma matmiljöer i samarbete med barn. Det ska inte bara vara nyttigt, det ska vara gott också, och alla måltider måste inte vara hälsosamma, utan kan istället vara värdefulla för att de innebär fest och gemenskap. Hur måltiderna organiseras har betydelse i det här sammanhanget. Det förvånade oss att barnen på den här skolan bara hade tjugo minuter på sig att äta sin lunch, vilket knappast kan verka främjande för att i lugn och ro kunna aväta en trivsam och nyttig måltid, utan snarare uppmuntrar till att ta det som är godast och mest lättätet. Vi imponerades å andra sidan av det rika salladsbordet i skolmatsalen och av fritidsledarens hembakta bröd och mannagrynspudding som spred sin goda doft i korridoren. När alla sinnen kan tilltalas blir det hälsosamma ätandet lustfyllt och den hälsosamma maten eftertraktad.

Att låta barnen vara delaktiga, t.ex. i matråd på skolor och i kommuner, är en satsning som kan ge goda resultat när det gäller barns engagemang i och intresse för skolmåltiden. Men det måste vara en reell delaktighet, där barnen får diskutera kostnader och näringsinnehåll på samma villkor som vuxna och inte bara bidra med att önska sina favoriträtter. Matråd fanns inte på den skola där BAMM genomfördes, och det var heller inget vi diskuterade med barnen eller personalen, men projektet visar att mat och måltider är något som engagerar barn och att de har kompetenser att bidra med.

Sammanfattning

Inledning

Barn som medforskare av matlandskap, BAMM, är ett tvärvetenskapligt projekt med deltagare från Etnologi, Företagsekonomi och Mat hälsa och miljö vid Göteborgs universitet samt Avdelningen för Design på Chalmers. Syftet är att arbeta med barn som medforskare och meddesigners i frågor som handlar om mat, ätande och hälsa. I rapporten redovisas den metod vi arbetat efter och de erfarenheter vi gjort i projektets första del, Medforskning. Begreppet matlandskap använder vi i den här rapporten empiriskt, som beteckning på alla de platser där en person kommer i kontakt med mat: platser där man äter, köper mat, ser mat eller bilder på mat.

Medforskning

Att engagera barn som medforskare förutsätter en syn på barn som kapabla att använda kunskaper och erfarenheter för att ställa forskningsfrågor och reflektera över resultaten. Medforskning är ett uttryck för ”empowerment”, vilket är en viktig del i barnkonventionen. Hur maktrelationer mellan vuxna och barn uttrycks, förhandlas och påverkar är något som vi varit uppmärksamma på under hela projektets gång. Vår utgångspunkt har varit att tillämpa ”etisk symmetri”, dvs. utgå från att maktasymmetrier som uppstår tolkas situationellt och inte tas för givna på förhand, och vi har försökt att vara ”en annan sorts vuxna”, varken lärare eller föräldrar.

Så gjorde vi

Fältarbetet bedrevs i två fjärdeklasser med totalt 45 barn på en skola i en av Göteborgs kranskommuner. Medforskarna arbetade i grupper på 7-8, med en eller två av oss forskare som handledare. Vår ambition som handledare var att uppmärksamma medforskarnas intressen och önskemål och låta dem leda oss runt i sina matlandskap. Vi ville inte på förhand bestämma i detalj hur medforskandet skulle gå till, utan låta forskningssamarbetet växa fram tillsammans med barnen. Projektet var uppdelat i två faser, fas ett, där barnen skulle agera medforskare och fas två där barnen skulle vara meddesigners. Projektet pågick under ett helt läsår med fas ett under höstterminen och fas två påföljande vårtermin. I fas ett tillbringade vi varje tisdagseftermiddag efter lunch från mitten av september fram till höstlovet med barnen, först i klassrummet och efter skolans slut på skolans fritidsklubb. Vi hade dessutom möjlighet att delta i tisdagsförmiddagens lektioner. Efter höstlovet fortsatte vi verksamheten enbart på fritidsklubben. Varje vecka hade vi också arbetsmöte i projektgruppen, dagen efter besöken i skolan. Då ventilerade vi veckans besök och bestämde vi hur vi skulle gå vidare, utifrån de intressen och önskemål, som framkommit dagen innan. Personalen på skolan kom

att utgöra en viktig del av forskningsprojektet genom att de tillhandahöll utrymme och material, deltog i diskussioner, organiserade barnen i grupper, stöttade dem som behövde extra hjälp, dämpade när det blev för högljutt och dokumenterade och rapporterade vad som hände i projektet både på Internet och på anslagstavla i skolan.

De tio forskningsstillfällena på skolan ägnades åt följande:

1. Projektstart där vi bekantade oss med barnen och skolan och presenterade projektet för barnen och för föräldrarna.
2. Indelning i sex forskargrupper. Introduktion av forskningsområdet. Brainstorming runt frågan: ”Vad är mat?”. Sedan fick barnen rita sina matlandskap på stora papper. Dokumentation av en matdag utifrån när, var, vad och med vem de äter. Äppleprovning, där de fick bedöma utseende, lukt och smak av fyra sorters äpplen.
3. Besök på Hälsoäventyret Oasen i Vara, där vi fick en rolig och lärorik genomgång av vad en bra frukost kan innehålla.
4. Sammanställning av resultaten från matdagboken i diagram och diskussion av resultaten. Brainstorming runt nya forskningsfrågor. Genomgång av de olika momenten i forskningsprocessen: forskningsfrågor, inläsning, materialinsamling, sammanställning, analys.
- 5-6. Grupperna gjorde olika saker, beroende på vart deras forskningsfrågor ledde oss:
 - Flingprovning av fyra sorters frukostflingor, där förpackningars utseende och flingors smak bedömdes, sammanställdes och diskuterades.
 - Butiksbesök, där medforskarna studerade förpackningar, innehållsförteckningar, varumärken, pris och näringsinnehåll med efterföljande sammanställning och diskussion.
 - Besök på pizzeria där man studerade och dokumenterade rätter, priser och restaurangmiljön.
 - Näringsberäkning av egna måltider med hjälp av ett datorprogram.
 - Besök i skolmåltidsköket, där medforskarna fick göra en rundvandring, intervjuade personalen och fick prova på olika smaker.
 - Blanda egna sportdrycker och vid en blindtest jämföra dem sinsemellan och med en köpt dryck.
 - Sammanställning av intervjufrågor till föräldrarna. Frågorna handlade om roligt och svårt med att laga mat, vem som lärt dem laga mat, den mat de lagat oftast, favoritrecept och om de tycker att barnen hjälper till tillräckligt ofta.
 - Faktasökning om livsmedels ingredienser. Medforskarna tog sin utgångspunkt i ingredienser som de hittat när de studerade förpackningar, t.ex. olika e-

nummer, och letade på Internet för att hitta vad de olika ingredienserna betydde.

Vid de här båda tillfällena gjordes också två gemensamma aktiviteter. Medforskarna fick engångskameror och uppgiften att fotografera sina matlandskap, och vi genomförde ytterligare ett förpacknings- och smaktest, denna gången av chips.

7. Analys av reklamfilm, där medforskarna tittade på och diskuterade fem reklamfilmer för olika matprodukter. Analys av fotografierna de tagit av sina matlandskap, där de visade sina bilder och intervjuade varandra.

8. Introduktion till fas II av BAMB, som handlar om att lösa något konkret problem i matlandskapet. Diskussion i grupperna om upplägget av redovisningen för föräldrarna.

9-10. Förberedelse inför föräldramötet. Fem stationer bestämdes och några medforskare tog ansvar för varje station: Fotocollage, Bränsleballar, Provsmaakning, Reklamfilm, Föräldrarnas matlandskap.

11. Redovisning för föräldrarna, vilken förutom de fem stationerna innehöll en utställning av foton som tagits under projektet och av de flingförpackningar som bedömts.

Medforskarnas utvärdering av projektet visade på övervägande positiva erfarenheter. Mest populära aktiviteter var provsmakningarna, redovisningen vid föräldramötet och att göra sportdrycker. Mer skollika aktiviteter som att rita diagram och att skriva matdagbok rankades lägst. Vi fick också förslag på fler saker som barnen skulle vilja forska om.

Att arbeta med barn som medforskare

BAMB har gett oss som forskare en hel del erfarenheter av att arbeta med barn som medforskare. Skolan erbjöd en forskningsarena där vi blev väl mottagna, fick möjlighet att träffa många barn samtidigt på deras arbetstid och fick tillgång till många av skolans resurser. Samtidigt upplevde vi en del problem med skolan som forskningsmiljö. Tid och rum är noga strukturerat i skolan vilket innebär begränsningar och bristande flexibilitet. Frivilligheten blev oklar när forskningen bedrevs på skoltid. Lärarrollen/elevrollen och forskarrollen/medforskarrollen skiljer sig åt, i det att vårt mål var att inta en mer jämlik handledarroll, men inte undervisa eller styra barnen i en viss riktning, vilket skapade en del osäkerhet och oreda.

Några punkter som vi uppfattar som viktiga att fundera över när man arbetar med barn som medforskare och vill bidra till deras empowerment är i hur stor

utsträckning barn ska inbjudas att vara delaktiga, vilket skiljer sig åt beroende på projektets syfte; att medforskarna får inblick i hur en forskningsprocess går till, vilket medverkar både till att de kan bedriva egen forskning mer självständigt och att de kan förhålla sig kritisk till annan forskning; platsens betydelse, där skolan, hemmet och olika fritidsarenor har sina för- och nackdelar för den enskilde; samt spridning av forskningsresultaten, där det är viktigt att resultaten når utanför skolans väggar, för att inte riskera att sammanblandas med andra skolaktiviteter, och för att barnen ska kunna få respons på sin forskning från mottagare utanför skolan.

En viktig punkt för oss var att utgå från medforskarnas erfarenheter och värderingar istället för att tala om för dem vad som är rätt och fel, vilket är vanligt i mat- och hälsosammanhang. Detta gjorde att frågor om hälsa och miljö istället kom från barnen själva, vilket i sin tur gav oss nya kunskaper. Det gällde t.ex. barns sinnliga förhållningssätt till matlandskapet, deras uppfattning om vad forskning är, och deras strategier för att navigera i ett värdeladdat matlandskap. De forskningsfrågor som kom upp visade på problem som barnen konkret upplevt i sin vardag. Med erfarenheter från BAMB tror vi att medforskning kan vara ett sätt för barn att utöva och stärka sin egenmakt.

Vår strävan att öka barns egenmakt innebär också en överskridande syn på begreppet barnperspektiv. Att sätta sig in i och förstå ”barns perspektiv”, att se hur barn, liksom vuxna, gör erfarenheter och aktivt bygger upp kunskap har varit centralt i BAMB. I förlängningen kan man se att varje individs unika kunskapsprocess berikar alla deltagares perspektiv, oavsett ålder.

Medforskarnas matlandskap

Vi har också i projektet fått kunskaper om hur våra medforskares matlandskap ser ut. Barnens matlandskap och matdagböcker visade vad som kan beskrivas som ett vanligt svenskt matmönster. De äter frukost, mellanmål, skollunch, mellanmål och mat hemma på kvällen, vanligtvis sex måltidstillfällen per dag, varav två lagade mål. Vanlig frukostmat är flingor, mjölk, yoghurt, smörgås, pålägg och juice. När barnen nämner exempel på maträtter är det t.ex. köttbullar, köttfärssås, hamburgare, fisk, korv, pizza och tacos. Pasta är det vanligaste tillbehöret följt av potatis och ris. Grönsaker nämns också, liksom drycker, efterrätter och pseudomat.

När det gällde marknadsföring var barnen väl införstådda med reklamens funktion och kände till vilka strategier som kan användas för att locka till köp och hur man riktar sig till olika målgrupper, t.ex. barn. Nästan alla barn brukade se på tv-reklam och de flesta var negativa, även om de också kunde uppskatta bra och roliga reklamfilmer.

I projektet blev vi varse att barnens matlandskap också är ett hälsolandskap, där livsmedel kategoriseras som nyttiga och onyttiga och där det gäller att hitta bra förhållningssätt ur hälsosynpunkt, framför allt genom att nyttig och onyttig mat kopplades till olika kontexter. Barnen intresserade sig för innehållet i livsmedel: näringsämnen, näringsinnehåll och tillsatser, och arbetet med BAMM gav dem nya kunskaper och väckte ytterligare frågor och funderingar om hälsoaspekter.

Genom BAMM har vi fått uppslag för hur barns matmiljöer kan bli mer hälsofrämjande. Vi menar att det behövs insatser på såväl individ, som skol- och kommunnivå. Utgångspunkten är att barn ska bemötas som individer med resurser att tillföra i ett hälsofrämjande arbete. Det innebär att ta vara på barns erfarenheter och kunskaper och att ge dem möjligheter, både i och utanför skolan, att ta reda på mer om det de är intresserade av. Det är också viktigt att ta matglädje och sinnlighet på allvar och att ge barn reell möjlighet att vara delaktiga i beslut som fattas rörande deras matlandskap.

Några goda råd

De goda råd vi vill ge till dem som vill bedriva medforskning med barn är:

1. Tänk igenom valet av forskningsmiljö.
2. Bestäm graden av medforskning.
3. Var uppmärksam på frivilligheten.
4. Tänk igenom vilken gruppstorlek som passar bäst för forskningsprojektet.
5. Skola in medforskarna i forskningsprocessen.
6. Välj metoder som passar medforskarna.
7. Ta vara på medforskarnas resurser.
8. Problematisera kontinuerligt din egen roll.
9. Ge en inblick i forskarvärlden.
10. Fundera på hur forskningen kan nå ut i samhället.

Litteratur

- Alanen, Leena 1992. *Modern childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. Institute for educational research. Publication series A. Research reports 50. University of Jyväskylä.
- Alderson, Priscilla 1995. *Listening to children: Children, ethics and social research*. Barking. Barnado's.
- Alderson, Priscilla 2000. Children as researchers. The effects of participation rights on research methodology. In: Christensen, Pia & James, Allison. *Research with children. Perspectives and practices*. London/New York: Falmer Press.
- Appadurai, Arjun 1996. *Modernity at Large: Cultural dimensions of globalizations*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Askheim, Ole Petter (2007). Empowerment – olika infallsvinklar. I Askheim, Ole Petter & Starrin, Bengt (red.). *Empowerment i teori och praktik*. Malmö: Gleerup.
- Becker, Wolf, & Pearson, Monika 2002. Riksmaten 1997-98 : kostvanor och näringsintag i Sverige : metod- och resultatanalys. Uppsala: Livsmedelsverket.
- Berggren Torell, Viveka 2003. För stass och stöj: Barnkläder på 1900-talet utifrån mormors minnen och museers material. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Berggren Torell, Viveka 2005. Utvärdering av forskningen med barn som medforskare. I: Sjölander, Anna och Berggren Torell, Viveka. *Utvärdering av projektet Barnkläder som industriellt kulturarv, forskning och pedagogisk verksamhet*. Vänersborg: Regionmuseum Västra Götaland.
- Bergström, Kerstin, Jonsson, Lena, & Shanahan, Helena 2010. Children as co-researchers voicing their preferences in foods and eating: methodological reflections. *International Journal of Consumer Studies*, 34(2) pp 183-189.
- Bergström, Kerstin, Brembeck, Helene, Jonsson, Lena & Shanahan, Helena, kommande. Children and taste: guiding food service.
- Bildtgård, Torbjörn 2009. Mental Foodscapes. Where Swedes would go to eat well (and places they would avoid). *Food, Culture & Society* Vol 12 nr 4 2009 pp 498-523.
- Brembeck, Helene, Johansson, Barbro & Kampmann, Jan (eds) 2004. Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies. København: Samfunnsforlaget.
- Brembeck, Helene, Pontus Engelbrektsson 2005. *Vin, växthus och vänskap*. CFK-rapport 2005:04.
- Brembeck, Helene, MariAnne Karlsson, Eva Ossiansson, Helena Shanahan, Lena Jonsson, Kerstin Bergström, Pontus Engelbrektsson 2006. *Maten och det nya landet*. CFK-rapport 2006:05.

- Brembeck, Helene, MariAnne Karlsson, Eva Ossiansson, Helena Shanahan, Lena Jonsson, Kerstin Bergström, Pontus Engelbrektsson 2007. *Fika, fiske och föreningsliv*. CFK-rapport 2007:06
- Brembeck, Helene, MariAnne Karlsson, Eva Ossiansson, Helena Shanahan, Lena Jonsson, Kerstin Bergström, Pontus Engelbrektsson 2010. *Ju mer vi är tillsammans. Fyrtotalisterna och maten*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Brembeck, Helene, Barbro Johansson, MariAnne Karlsson, Eva Ossiansson, Helena Shanahan, Lena Jonsson, Kerstin Bergström, Sandra Hillén. *Exploring children's foodscapes*. Conference paper, Child and Teen Consumption 2010.
- Brembeck, Helene & Johansson, Barbro, kommande. Foodscapes and children's bodies.
- Christensen, Pia & James, Allison 2000. Researching children and childhood: cultures of communication. Christensen, Pia & Allison James (eds) *Research with children: Perspectives and practices*. London: Falmer Press.
- Christensen, Pia & Prout, Alan 2002. Working with ethical symmetry in social research with children. *Childhood* 9, pp 477-497.
- Christensen, Pia Haudrup 2004. Children's participation in ethnographic research: Issues of power and representation. *Children and society* vol 18 pp 165-176.
- Clark, Alison & Percy-Smith, Barry 2006. Beyond consultation: participatory practices in everyday spaces. *Children, youth and environments* 16(2) pp 1-9.
- Collins, Randall 2004. *Interaction ritual chains*. Princeton: Princeton University Press.
- Corsaro, William A. 1985. *Friendship and peer culture in the early years*. Norwood, New Jersey: Ablex publishing corporation.
- Corsaro, William A. 1997. *The sociology of childhood*. Pine Forge Press.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1988. *A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia*. London: Athlone.
- Davies, Bronwyn 1989. Frogs and snails and feminist tales. Preschool children and gender. NSW: Allen & Unwin.
- Dolphijn, Rick 2004. Foodscapes: Towards a Deleuzian ethics of consumption. Delft: Eburon.
- Ellegård, K. & Wihlborg, E. 2001. *Fänga vardagen. Ett tvärvetenskapligt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Enghardt Barbieri, Heléne, Pearson, Monika, Becker, Wolf, & Sverige. Livsmedelsverket. (2006). *Riksmaten - barn 2003 : livsmedels- och näringsintag bland barn i Sverige*. Uppsala: Livsmedelsverket.
- Fine, Gary Alan & Sandstrom, Kent L, 1988. *Knowing children. Participant observation with minors*. Qualitative research methods series 15. Sage.

- Gallagher, Michael 2006. Spaces of participation and inclusion? In E. Kay M. Tisdall, John M. Davis, Malcolm Hill & Alan Prout. *Children, young people and social inclusion*. Bristol: The Policy Press.
- Hart, Roger 1997. Children's participation: the theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care. New York: UNICEF.
- Hill, Malcolm 2006. Ethical considerations in researching. In Sheila Greene & Diane Hogan. *Researching children's experiences: Approaches and methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Hirdman, Yvonne 1988. Genussystemet: teoretisk funderingar kring kvinnors sociala underordning. Uppsala: Maktutredningen 1988.
- Johansson, Barbro 2000. "Kom och ät!" "Jag ska bara dö först.." *Datorn i barns vardag*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige. Diss.
- Johansson, Barbro 2005. *Barn i konsumtions sambället*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Johansson, Barbro, Sandra Hillén, Gun Roos, Gitte Laub Hansen, Tine Mark Jensen, Johanna Mäkelä, Anna Huotilainen 2006. *Nordiska barns bilder av mat och ätande*. Nordiska ministerrådet TemaNord 2006:566. samt Centrum för konsumtionsvetenskap, CFK-rapport 2006:04
- Johansson, Barbro, Johanna Mäkelä, Gun Roos, Sandra Hillén, Gitte Laub Hansen, Tine Mark Jensen, Anna Huotilainen 2009. Nordic children's foodscapes: Images and reflections. In: *Food, Culture and Society: an international journal of multidisciplinary research*, vol 12, no 1 march 2009. Pp 25-52.
- Johansson, Barbro 2009a. Driftiga bibliotekarier och läsglada barn – en studie av metodutvecklingsprojektet MVG. Regionbibliotek Halland.
- Johansson, Barbro 2009b. Barns inflytande på en stad i förändring. Katarina Salzman (red.) *Mellanrummens möjligheter: Studier av föränderliga landskap*. Göteborg/Stockholm: Makadam.
- Kellett, Mary, Forrest, Ruth, Dent, Naomi & Ward, Simon 2004. 'Just teach us the skills please, we'll do the rest': empowering ten-year-olds as active researchers. *Children and Society* vol 18, pp 329-343.
- Kjaernes, Unni (ed.). 2002. *Eating Patterns. A Day in the Lives of Nordic Peoples* Lysaker, Norge SIFO Statens institutt for forbruksforskning
- Korp, Peter 2004. *Hälsopromotion*. Lund: Studentlitteratur.
- Latour, Bruno 1998. Artefaktens återkomst: Ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi. Göteborg: Nerenius & Santérus förlag.
- Lee, Nick 2001. *Childhood and society: Growing up in an age of uncertainty*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press.

- Lindsay, Geoff 2000. Researching children's perspectives: Ethical issues. Ann Lewis & Geoff Lindsay (eds). *Researching children's perspectives*. Buckingham: Open University Press.
- Livsmedelsverket (2009) Mat och näring. Hämtad 2009-11-26 från <http://www.slv.se/sv/grupp1/Mat-och-naring/>
- Mayall, Barry 2000. Conversations with children: Working with generational issues. A. Lewis & G. Lindsay (eds). *Researching children's perspectives*. Buckingham: Open University Press.
- Moss, Peter 2006. From children's services to children's spaces. In E. Kay M. Tisdall, John M. Davis, Malcolm Hill & Alan Prout. *Children, young people and social inclusion: Participation for what?* Bristol: The Policy Press.
- Naidoo, Jennie, & Willis, Jane 2000. *Health promotion: Foundations for Practice*. Edinburgh, London, New York, Oxford, Philadelphia, St Lois, Sydney, Toronto: Baillière Tindall, Royal College of Nursing.
- Nutbeam, Don (1998). Health promotion glossary. *Health Promotion International*. Vol 13 Nr. 4 s 349-364.
- Ossiansson, Eva & Johansson, Barbro, kommande. Rapportering från projektet Barns livsstilar och fetmaepidemin.
- Pipping Ekström, Marianne & Shanahan, Helena 1999. Ekologiskt mat i hushållens vardag. , Karin M. Ekström & Håkan Forsberg (red.) *Den flerdimensionella konsumenten*. Göteborg, Sweden: Tre Böcker, 147-167.
- Powell, Mary Ann & Smith, Anne B. 2009. Children's participation rights in research. *Childhood* vol 16(1) pp 124-142.
- Prout, Alan & James, Allison 1990. A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. Allison James & Alan Prout (eds) *Constructing and reconstructing childhood*. London: Falmer Press.
- Prout, Alan 2005, *The future of childhood*, London and New York: RoutledgeFalmer Press.
- Qvortrup, Jens (ed.) 1994. Childhood matters: Social theory, practice and politics. Aldershot: Avebury, cop.
- Qvortrup, Jens 1998. Børns rettigheder og børns vilkår. I: *Barn 3-4/98. Nytt fra forskning om barn*. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Rawlins, Emma 2009. Choosing Health? Exploring Children's Eating Practices at Home and at School. *Antipode* Vol 41 No 5 2009 pp. 1084-1109.
- Roberts, Helen 2000. Listening to children and hearing them. Pia Christensen & Allison James (eds) *Research with children: perspectives and practices*. London: Falmer Press.

- Rönnerberg, Margareta 2003. Tv-reklamen – vår tids myter? Men könsrollskonserverande & konsumtionsfrämjande för barn? Uppsala: Filmförlaget.
- Shanahan, Helena., Carlsson-Kanyama, Annica., Offei-Ansah, Christine, Pipping Ekström, Marianne. & Potapova, Marina 2003. Family meals and disparities in global ecosystem dependency. Three examples: Ghana, Russia and Sweden. *International Journal of Consumer Studies*, Special Issue: Globalization and family/consumer welfare. 27, 4, 283-293.
- Sjölander, Anna och Berggren Torell, Viveka 2005. Utvärdering av projektet Barnkläder som industriellt kulturarv, forskning och pedagogisk verksamhet.
- Starrin, Bengt 2007. Empowerment som förhållningssätt – Kan vi lära oss något av Pippi Långstrump? I Askheim, Ole Petter & Starrin, Bengt (red.). *Empowerment i teori och praktik*. Malmö: Gleerup.
- Thorne, Barrie 1993. *Gender play. Girls and boys in school*. Buckingham: Open University Press.
- WHO. 1986. Ottawa charter for health promotion : Charte d'Ottawa pour la promotion de la santé. [Ottawa].
- Winson, Anthony 2004. Bringing political economy into the debate on the obesity epidemic. *Agriculture and Human Values*, 21, 299-312.

Tidigare CFK-rapporter

2009

2009:01 Konsumentrörligheten på de finansiella marknaderna – en uppföljning åtta år senare, Merja Mankila och Amelie Gamble

2009:02 Bilens roll för människors subjektiva välbefinnande, Cecilia Jakobsson Bergstad, Amelie Gamble, Olle Hagman, Lars E. Olsson, Merritt Polk och Tommy Gärling

2009:03 E-bio och mobilkamera. Elefanter och myror i digital visuell kultur, Karin Wagner och Magnus Mörck

2009:04 User evaluation of the first prototype of the interactive web tool EcoRunner, Lars E. Olsson, Helena Shanahan och Héléne Wählander

2008

2008:01 Konsumtionsmakt 2.0, Lennart Hast och Eva Ossiansson

2008:02 Borås Fairtrade City – En stad som märks, Niklas Hansson

2008:03 "Den goda måltiden. Berättelser om mat och ätande i Vi föräldrar och Kamratposten 1969-2007", Barbro Johansson

2007

2007:01 Grönsaker eller godis? Kulturella perspektiv på nordiska barns kosthåll, Barbro Johansson (red)

2007:02 Marknadsföringsforskning om konsumenter och konsumtion, Karin M. Ekström, Ulrika Holmberg och Eva Ossiansson

2007:03 Mer ekomat i storköken? Utvärdering av 7-miljonersprojektet i Västra Götalandsregionens storkök, Hanna Heikkilä och Åsa Svensson

2007:04 Konsumenters köp av ekologisk mat - En forskningsöversikt, Ulrika Holmberg, Hulda Steingrimsdottir och Åsa Svensson

2007:05 Between research and politics - The concept of "sustainable consumption" in Scandinavian research, Oskar Broberg

2007:06 Fika, fiske och föreningsliv, Helene Brembeck, MariAnne Karlsson, Eva Ossiansson, Helena Shanahan, Lena Jonsson, Kerstin Bergström och Pontus Engelbretsson.

2006

2006:01 Ung konsumentmakt i en varumärkt värld, Sandra Hillén

2006:02 Unga konsumenter - en forskningsstudie av satsningen "Ungdomars arbete med konsumentfrågor. Kun(d)skap är makt, Barbro Johansson

2006:03 Konsumtionsforskningens inriktningar och förutsättningar, Ulrika Holmberg, Carina Ejdeholm

- 2006:04 Nordiska barn bilder av mat och ätande, Barbro Johansson (red)
- 2006:05 Maten och det nya landet, Helene Brembeck, MariAnne Karlsson, Eva Ossiansson, Helena Shanahan, Lena Jonsson, Kerstin Bergström och Pontus Engelbretsson
- 2006:06 Design med omtanke - ekonomisk konsekvensanalys av två förskolor, Peter Svahn

2005

- 2005:01 Elusive Consumption in retrospect. Report from the conference, Edited by Karin M. Ekström, Helene Brembeck
- Kortrapport 2005:01 Aktiemarknaden, premiepensionen och aktiefondsval, Henrik Svedsäter
- 2005:01a Brokiga bilder av barns konsumtion. Hur barn och konsumtion framställs i några svenska medier, Barbro Johansson
- 2005:02d Kristen konsument. En forskningsstudie om projektet Schysst konsument, Barbro Johansson
- 2005:03 Maten och skolan - ett hållbar tänkande, Sandra Hillén
- 2005:04 Vin, växthus och vänskap. Rapport 1 från projektet "Den mångdimensionella matkonsumenten. Värderingar och beteende hos konsumenter 55+", Helene Brembeck, MariAnne Karlsson, Eva Ossiansson, Helena Shanahan, Lena Jonsson och Kerstin Bergström
- 2005:05e Att göra skillnad: en studie av projektet "Konsumentupplysning - rättvis handel", Eva-Karin Karlsson
- 2005:07 Guldkant och hälsofara. Om socker och barn i Vi föräldrar och Kamratposten 1969-2005, Barbro Johansson

2004

- 2004:01 Young consumer's credit related lifestyles and payment problems, den danske del av projektet, Jesper Olesen (på danska)
- 2004:02a Catwalk för direktörer. Bolagsstämman - en performativ performance av maskuliniteter, Magnus Mörck, Maria Tullberg
- 2004:02b Jag vill att det ska synas att jag bryr mig- unga män om sina klädstilar, Philip Warkander
- 2004:02c Det hänger på håret - maskulinitet, femininitet, makt, mode, konsumtion, Marie Nordberg

2003

- 2003:01 Alternative modeller for forbrugerbeskyttelse af børn, Jesper Olesen (på danska)
- 2003:01 (kortrapport) Kognitiva illusioner som lurar konsumenter, Tommy Gärling, Amelie Gamble

2003:02a Unga konsumenter på bostadsmarknaden, Niklas Hansson

2003:02b Man måste veta vad som händer! - En studie av ett konsumentupplysningsprojekt för unga bosnier i Sverige, Katarina Jonsson

2003:02c Att bli kritisk. En studie av informationsprojektet "Reklamen - påverkar den mig?", Jakob Wenzler

Centrum för konsumtionsvetenskap, CFK, bildades 2001 och är idag Sveriges största forskningscentrum inom konsumtionsområdet. CFK finns vid Handelshögskolan, Göteborgs universitet.

Vid CFK möts forskare från olika områden för att bedriva tvärvetenskaplig forskning om konsumtion och konsumtionsmönster. Forskningen bedrivs i tvärvetenskapliga forskningsgrupper, som också samarbetar med forskare vid andra universitet i Sverige och andra länder. Ett 30-tal forskare med bakgrund i olika vetenskapliga discipliner såsom design, etnologi, företagsekonomi, hushållsvetenskap, teknik och psykologi forskar om allt från mat och äldre, barn och konsumtion, genus och design till heminredning, samlande och bilresor.

CFK samarbetar med många olika aktörer på konsumentområdet exempelvis Konsumentverket, Konsument Göteborg, Västra Götalandsregionen och Sveriges konsumenter. Under perioden 2008-2010 får CFK ekonomiskt stöd för administration, kommunikation och forskningsinitiering från Miljönämnden och Regionutvecklingsnämnden i Västra Götalandsregionen.

Adress: Centrum för konsumtionsvetenskap, Box 606, 405 30 Göteborg

www.cfk.gu.se

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN